

Taktiku onoho označil jsem jakožto způsob, jímž se vykonává hospodářské právo silnějšího. Je-li diagnosa tato správná, poukazuje sama na způsob, kterak diti se má léčba společenského zla. Léčbou tou jest

B) Boj budoucnosti, aneb převaha boje člověka s přírodou,

jehož taktikou bude zachování hospodářské spravedlnosti.

Ačkoliv za našich dnů bez trestu proti ní se hřeší, přijde a musí přijíti doba, kde společnost lidská zdokonalenou soustavou práva jednotlivci na srozuměnou dá, že není zde toliko k vůli němu, aby mu napomáhala prováděti sobecké účely, nýbrž že též on jest zde k vůli ní, aby jakožto tvor společenský (*ζῷον πολιτικόν*) přičinil se, individuální síly své ve službě člověčenstva osvědčovati a tím k zachování a vývoji celku a k rozluštění protivy mezi obmezenou vlastní přirozeností a neobmezeným úkolem své osobnosti ze vši síly své přispívati. Doba tato musí přijíti, poněvadž zákon sebezachování a osobního vývoje jest zákonem absolutním, a poněvadž dle důkazu ode mne vedeného provinění proti hospodářské spravedlivosti proviněním jest též proti němu. Doba tato ovšem jest ještě daleka, jelikož pozitivní naše právo proudem římskoprávních pojmů se beroucí, kromě lichvy ani pojmu bezprávi tohoto nezná: zvu je přečinem hospodářského kořistnictví a mám se za oprávněna zvoliti slovo, když jsem určil pojem. Přečin tento

nepodléhá žádnému z platných zákonů trestních, vyjma jediné případy, kde se jakožto zapovězena lichva objevuje: nepodléhá ustanovením o přečinech proti svobodě, poněvadž pokud formální souhlas vyssávaného a kořistníka předléhá, za lžisvobodné smlouvy námezdní kořistěm jakožto dovolený obchod se objevuje: nepodléhá ustanovením o přečinech proti vlastnictví, poněvadž hospodářské kořistnictví, ačkoli zámožnost lidu podryvá, nesáhá přímo na jmění, nýbrž toliko na způsobnost nabyvatí jeho: nepodléhá ustanovením proti bezpečnosti těla, poněvadž vzdor tomu, že hospodářským kořistnictvím rok co rok miliony životů hynou, příčinnou souvislost mezi ním a záhubou touto dokázati nelze; nepodléhá ustanovením o přečinech proti bezpečnosti státu, poněvadž státy, v nichž hospodářským kořistnictvím rostou davy proletářstva, bezpečnost jejich ohrožující, tak jako by od prozřetelnosti proti zlu tomu slepotou raněny byly, nejenom žádnými vhodnými zákony proti němu nezakročují, nýbrž v četných případech vykořisťování celých tříd vlastního lidu svého samy se účastňují, a jako Saturnu vlastní děti pohlenjíce, k vlastní záhubě své pracují. Vzpomeňme jen na vyssávání lidu loterií, na davy jeho rok co rok morem kořalečím zachvácené a na zvrhlost mezi lidem pracovním takto se rozšiřující, jejíž výmluvným svědkem jest statistický dokázané vzrůstání procenta těch, kteří při odvodu k vojsku za nespůsobilé bývají uznáni.

Již z toho vyplývá, jak nyní blíže ještě vyložiti hodlám, že následek hospodářského kořistnictví jest

a) spor důležitostí soukromých s důležitostmi státními.

Neb jest to nechvalnou předností, kterou člověk nad ostatní tvorstvo vyniká, že potřeby své až k vlastní záhubě rozmnožuje. Meze, které příroda ukájení potřeb lidských položila, překročovány bývají od tříd majetných, kterým centralisace majetková poskytla prostředků statky pozemskými plýtvati. Přepychu hovíce všude dospěly tak daleko, že konečně prostopášnostmi ztupěly. Pak byl za krátko porušen zdravý smysl pro vlastnictví a otupen cit pro právo; dostavila se zbabělost v hájení práva svého, otupělost a netečnost k vlastnímu štěstí, k blahu obce a státu. Kde se tyto neklamně příznaky socialní choroby objevily, tam bují i plevel nastrojených volebních řádů a právních ustanovení, třídám majetným nadržujících a pod pláštěm svobodomyšlnosti nemajetné k věčné nemajetnosti odsuzujících; tam vzehází ale spolu símě odplaty, které seje Nemesis v lůno pospolitosti mezi osení nespravedlivého práva. Od stolu pospolitého vyloučení pozbývají sebevážnosti a smyslu pro právo a počínají v tomto postavení, nešťastném protivou mezi volností k dílu a nevolností k výdělku, platná ustanovení o smlouvě námezdní, novodobou mzdu a s ní stoupající a klesající důchod soukromoprávní vůbec, jakož i zabezpečující je ústavy práva vlastnického a dědického odsuzovati. Běda státu, jenž vůči těmto znamením na nebi budoucnosti své jest netečným!

Stát, jakožto mravní bytosť, sjednocenou vůlí národa

k obecnému jeho dobru stvořená a k docílení jeho potřebnými prostředky nadaná. nesmí, ač nemá-li základ života svého podvrátiti, ani účelu svému odporovati, ani škodlivou náuku netečnosti následovati naproti společné snaze všech. domáhajících se aspoň tolika majetku, kterým by přirozené potřeby své bez přetížení sil svých ukojiti mohli.⁴⁶⁾ Spíše musí základ, ochranu a rozkvět národní blahobytu na zřeteli míti, jakožto z řečeného účele vyplývající povinnost. kterou již prastará zásada »salus publica suprema lex« za nejvyšší povinnost jeho označila. Jelikož národní blahobyt po zákonech ode mne výše vyložených a všeobecně platných na míře všem občanům státním náležejícího majetku závisí, a jelikož všeobecnění majetku rozšiřováním vzdělanosti jest podporováno: tož jest patrné, že roste velikost a moc státní s počtem, majetkem a vzdělávacími prostředky obyvatelstva. Obyvatelstvo v poměru k rozsáhlosti státního území počtem slabé a po dalekých jeho krajích rozptýlené, jako jsou potomci Španělů v jižní Americe a do Kanady vystěhovavších se svého času Francouzů v severní Americe, podléhá v boji o majetek vedeném s přírodou. Obyvatelstvo silné počtem, avšak majetku postrádající, jako jest na ostrově Islandském, má nedostatek toho, bez čeho nelze lidu ze stupně nižší výroby vystoupiti na stupeň výroby vyšší a ze stavu surovosti povzněsti se k vzdělanosti a osvětě. Jde nazpět jak v ohledu hospodářském tak i v ohledu kulturním, a se záštim proti řádu společenskému s těží tajeným příčiny neštěstí svého stopujíc, stává se

nebezpečným nepřítelem státu. Prospěch státu vyžaduje proto četné, majetné a vzdělané obyvatelstvo a jest totožný s prospěchem osvěty.

Tuto na cestě deduktivní nalezenou pravdu potvrzuje též statistika, která pravdy své hledá na cestě induktivní. Země nejhustějšího obyvatelstva a nejčetnějších kapitalistů jsou nejpokročilejší osvětou. Porovnání zemí Porýnských s Podunajskými dotvrzuje pravdu tuto na první pohled.

Prospěchu státnímu protiví se přímo přirozená a strojená centralisace majetková. Neb stát, jakožto sjednocená vůle všech, jest samostatnou osobností, vyslovující svou vůli ústavou a uvádějící svou dělnost ve skutek veřejnou správou: žijef tedy stát život samostatný. K životu tomuto má jakožto mravní bytosť účelů nejvyšších a nejvelebnějších právo nepopíratelné. Když mu přísluší právo k životu, dlužno přiznati mu též právo k prostředkům život ethické osobnosti jeho zabezpečujícím, totiž právo, opatřiti si státním hospodářstvím příjmy, pomoci jichž by mravní úloze své mohl dostáti. Avšak správa státní nesmí k vůli těmto prostředkům zanedbávati základního pravidla všelikého hospodářství, že totiž příjmy a vydání vzájemným působením mají se reprodukovati, a má činiti toliko taková vydání, která tvoření nových kapitálů podporují. Neb kdyby z kapitálů od státní správy upotřebených nevznikaly kapitály nové, nedostávalo by se národům brzy pramenů, z nichž by příjmy a prostředky k domáhání se účelů svých čerpali. Jak si počíná ale přirozená a strojená centralisace ma-

jetková? Sebírá zárodky kapitálu, kde se v rukou lidu tvořiti počínají a ukládá je buď ve velkostatecích aneb v papírových hodnotách, svalujíc současně největší díl poplatnosti pomocí daně zpotřební na bedra nemajetných! Následky toho jsou obmezování zpotřeby, ochromování výroby, klesání způsobnosti k placení daně a finanční schodky. Tyto účinky centralisace majetkové dostaví se z příčin ode mne shora vyšetřených a z povahy její vyplývajících i bez mimořádných vydání státních za vzorné správy finanční, vzdor bohaté žni a v hlubokém míru. Není tedy pochybnosti, že centralisace majetková protíví se prospěchu státnímu, a že tato protiva musí vésti ke sporu mezi nimi. A jelikož centralisace majetková jak přirozená tak i strojená vedle zákonů společenských shora odvozených u všech národů a za všech věků protíví se tvoření majetku v rukou nemajetných, proto mám onen spor za trvalý. Naproti sporu tomuto nesmí stát ostati netečným, nýbrž musí důrazným pěstováním důležitostí národohospodářských obecné dobro proti prospěchářství centralisace majetkové obhajovati. Tak jenom osvědčí ethický svůj úkol v životě, jenž není leč věčným zápasem samy idey státní s osobními prospěchy jednotlivých tříd společenských, jež moc a nadvládu nad druhými uchvátily.

b) Vítězství prospěchu státního.

Obrana a pěstování prospěchu státního, nejvyšší všech důležitostí společenských, nesmí, jakmile nastal spor mezi

prospěchy soukromými a prospěchem státu, zůstatí na dále svěřeny pouze třídám majetným. Když tedy »těch předních deset tisíc« cestou centralisace majetkové a rodící se z ní znemravnělosti octlí se v nebezpečném stavu vysílení a netečnosti k důležitostem státním a blahu národa, neopomene moudrá vláda svou čest a důstojnost státu hájiti a od tříd majetných uchvácený lví podíl ve vzniku jednotné vůle státní, t. j. v ústavě, a ve výkonu jejím, t. j. ve správě, z ohledu na dobro státní obmeziti, a k vládě též ty povolati, pro něž jest vítězství prospěchu státního otázkou životní, totiž zástupce práce nemajetné. Ano moudrá vláda ani nevyčká, až bezpečnost státu ohrožující spor důležitostí státních s prospěchy majetných vypukne, nýbrž silnou rukou tyto oněm pokoře a nepopíratelným důvodům státní rozumnosti platnost zjednaje, učení práci, ač nemajetnou, přece však pro dobro státní zaujatou, té ochrany účastnu, které kromě vyhýčkaného stavu urozených těšily se až posud výlučně toliko třídy majetné.⁴⁷⁾ Moudří panovníci, pamětliví pravdy, že zákony z pravidla nejlépe od těch jsou dělány, pro něž jsou vydány, nebudou dlouho v rozpacích a docela ne tam, kde volební oprava, snížení a zrušení volebního censu majetkového stalo se již heslem lidu. Snížení aneb zrušení volebního censu majetkového stane se potom tak jisté zákonem, jako jisté jest, že prospěchu státnímu formu svou obětovati musí i politická ústava. Neboť blaho lidu a zabezpečující je ústavy hospodářské jsou důležitější než formy ústavní v užším slova smyslu.⁴⁸⁾ Proto má

historický majetek, jenž stavbu politických ústav z pravidla obstarává, ponechati třídám nemajetným možnost, provést opravu ústavy v souhlasu se zákony sebezachování a osobního vývoje. Pak-li ústava možnost opravy takové nepřipustí, budou zákony tyto silou neodolatelnou poslušnosti domáhati se mimo ústavu, a boj o majetek stane se bojem proti majetku. Jako nedokonalé ústavy právní, zneužívání úřední moci a kabinetní soudnictví zaviňují, že oběti jejich z řad zastánců práva do řad spiklenců proti právu přestupují, právě tak se nemajetní nepřirozenými ústavy právními, jež přirozené právo ve prospěch majetku historického překrucují, a nastrojenými řády volebními, jež nemajetné od účastenství v politických právech vylučují, tak, pravíme, se nemajetní dostávají na bezcestí, a hledí násilím v boji proti historickému majetku dosíci, čeho v boji o majetek za odporu tříd majetných cestou ústavní nabytí jim nelze. Jako právo silnějšího, a tajné soudy vestfalské v středověku, krevní pomsta u Jihoslovanů, Korsikánů a Siciliánů, vražedné pokusy ruských nihilistů, samomsta u Amerikánů a náš souboj nesrovnalost státního řízení s právním citem národa neb jednotlivých jeho stavů prozrazují,⁴⁹⁾ tak zřejmě dokazují politování hodné agrární vraždy u Irčanů, že hospodářské řády ústavní Irska a Anglie nemožnou činí společenskou opravu ve smyslu provedení přirozených práv nemajetného národa irského k majetku proti historickému majetku anglických statkářů.

Tedy jenom účastenstvím v pěstování práva pomoci

státu, a sice zákonodárstvím v oboru osvěty, národního hospodářství, financí, pravomocnosti, policie a vojenství, a v uzavírání státních smluv, dále podílem v zákonodárství ústavotvorném, jakožto základu všech těchto věcných vymožeností, slovem: účastenstvím v státní moci dovede nemajetná práce opravití škodlivé jí vládní náhledy o účelu státu a politiky, ku provedení jeho nastupované, jakož i docíliti změny jí škodlivých hospodářských řádů ústavních.

Bez takovéhoho účastenství bude aristokracie rodu a peněz dle přirozené zásady vlastního prospěchu (selfinterest) vůči důležitostem nemajetných v nejlepším pro ně případě lhostejna, jestliže jich neobmezenou libovůli spíše nepodrobí prospěchům majetku vlastního. Tohoto účastenství v ústavě a správě státní dodělá se a musí dodělati se práce nemajetná aliancí, která na místě nynější nepřirozené alliance mezi ní a majetnými uzavřená v budoucnosti nastoupí, totiž aliancí s královstvím. Nebo království, jakožto souhrn státu aneb jednotě státních občanů přináležejících a z podstaty této jednoty plynoucích práv a závazků, a král ve svém postavení naproti jednotlivci, jakožto držitel věčného nedotknutelného práva oné jednoty, nesmí připustiti, aby boj o majetek zvrhl se až v utlačení a zotročení jedněch od druhých; nýbrž varujice se před stotožňováním důležitostí všeobecných, které zastupují, s prospěchy strannickými, které oněm podrobují, a řídíce se zásadou »spravedlnost

základem státu« (justitia regni fundamentum), musí vedle účele svého pěstovati hmotné a duševní blaho v s e c h.

Kráčejíc za tímto ethickým účelem poskytne království třídám nemajetným k boji o majetek nutnou alianci s toutéž ochotou, kterouž osvobodilo v nevolnictví upadlý majetek pozemkový vyvazením ho z okovů feudálních. Tedy alliance království s prací nemajetnou jest heslem naším, které ovšem velice liší se od válečného pokřiku sociálních demokratů po uchvácení moci státní proletariátem. Neb nikoliv v tomto uchvácení moci státní k nadvládě nemajetných nad majetnými neb k podmanění kapitalistů proletariátem shledávám vítězství důležitosti státních, nýbrž v rovnoprávném účastenství v státní moci se strany obou tříd: majetných i nemajetných; jelikož tím království právě té ochrany právní poskytuje, bez níž po právu silnějšího mezi spolubojovníky, k boji o majetek spojenými, slabší od silnějších bezohledně jsou vykořisťováni.

Tato alliance jest, jak se samo sebou rozumí, toliko v monarchiích, nikoliv ale v republikách možná.

Neb v těchto objevuje se na místě království předsednictví republikánské, a na místě krále na čas zvolený předseda. Ten ale není jako král nositelem svrchovanosti národa, t. j. soběvolnosti a sebeurčení jeho, nýbrž pouhým mandatařem, jehož mandát sice dle předpisu ústavy z vůle svrchovaného lidu vycházeti má, v skutku ale na vůli tříd majetných, volební právo pro sebe uchvátivších, se zakládá. Jelikož tedy tento republikánský

panovník státní moc toliko jakožto zmocněnec voličů vykonává, nemůže, kdyby i veškeren mandát imperativní zákonem za neplatný byl prohlášen, při nejlepší vůli zastávatí úřad svůj bez ohledu na zvláštní poměry svých zmocnitelů, aneb snad docela proti jejich prospěchům. Mezi povoláním hlavy státní se všemi s ním spojenými z pojmu jednoty veškerých důležitostí plynoucími právy a povinnostmi a oním od panujících tříd uděleným a určitý pochod rozkazujícím mandátem jest cestou zákonitou nerozluštitelná protiva. Protivu tu nemajetní zvláštním svým pudem vždy ještě odkryli; a vždy rádi ponechali některému pretendentu, aby ji mečem odstranil. Proč by jim vlastně měli majitelé nejvyšší moci státní v republice poskytnouti ochranu proti přirozené a strojené centralisaci majetkové, když právě tuto moc přijali z rukou tříd majetných a z pravidla v základě předcházejících určitých smluv? Či nebude spíše nejvyšší republikánská státní moc přirozenou služkou tříd majetných, na stoleci předsednickém ji udržujících? Zajisté! Protiva tato jest, a poněvadž v republice ji rozluštití nelze, jest smrtonosným zárodkem všech ústav republikánských. Jest Achillovou patou, kde budou republikánské ústavy jednou zasáhnuty kopím hnutí socialního. Toto nejmohutnější všech hnutí lidských doby naši zanešeno bude po zákonu sebezachování a osobního vývoje až ku bráně bílého domu, a co nezdá se býti dnes možné, stane se jistě skutkem: nejmohutnější dues státní ústrojí republikánské promění se v krá-

lovství, a moc, která div tento vykoná, zove se socialní otázkou.

Království nemusí se jí obávati, vzdor podobnosti, kterou má vylíčená protiva s protivou nacházející se i v ústrojí konstituční monarchie, ve kteréž král jednak právě tak jako hlava republiky státi má jakožto zástupce nedotknutelného práva nad zvláštními prospěchy jednotlivců, jinak ale jenom většinou učiněná usnešení sborů zákonodárných vykonávati, a tudíž musí i podporovati osobní prospěchy těch, kteří jsouce na základě volebního censu majetkového voleni, většiny nabyli, tedy i prospěchy nepracujících majitelů na útraty nemajetných pracovníků.

Avšak tato protiva liší se naprosto od protivy, republikánskou ústavu ovládající, poněvadž ji lze odčiniti; odčinitelkou její jest svrchovaná nedotknutelnost království a z ní vyplývající svoboda veličenstva, předlohám zákonů, hospodářské kořistnictví za účel majícím, královskou sankci neúprosně a bezohledně na prospěchářství jednotlivců odpírati a ke zrušení zákonů, které se nástroji hospodářského kořistnictví okázaly, potřebnou většinu ve sboru zákonodárném zabezpečiti opětovným povoláváním voličů k osudí volebnímu a moudrým, t. j. jenom blaho národu na zřeteli majícím používáním práva, zásluhami o vlast a národ vynikající muže členy sboru zákonodárného jmenovati.

Proto jsem přesvědčen, že socialní otázka rozluštěna bude toliko pomocí království a že společenské živty,

kteřé dnes buď úmyslně, buď z neznalosti za přirozené nepřátele všeho pořádku jsou považovány, když to k rozluštění otázky společenské dojde, osvědčí se nejpevnějšími sloupy a nejpřirozenějšími spojenci království.

c) Nová alliance

α) na obranu

α²) proti přirozené centralisaci majetkové spolčováním se.

Jakmile nemajetná práce k podílu v zákonodárství a veřejné správě od království bude povolána, dobude tím v boji o majetek posici, odkud bude jí lze cestou přísně zákonitou v zákonodárství a správě veřejné zaváděti opravy, a práci, která historickým vývojem nadvlády majetku stala se nemajetnou, činiti opět spůsobilou k nabývání majetku. Nikoliv majetku majetným ubíratí a jej mezi nemajetné rozdělovati, bude jejím úkolem; nýbrž bez újmy majetných nemajetným též k majetku dopomáhati.⁵¹⁾

Ono bylo by nejenom zločinem, nýbrž i marným podnikáním, jelikož se změnou vlastníků nezměnily by se spolu nezměnitelné zákony společenské. Stará tělesa majetková by v rukou nových majitelů ovládala práci nemajetnou jako před tím, a národ by byl touto »revolucí shůry« jenom hromadným zločinem bohatší. Proto jenom nabývání majetku a nikoliv převrat bude účelem této nové alliance.

K tomu účelu bude především síly soudržné nemajetných tříd rozmnožovati, t. j. sesilováním soudržnosti částic majetkových, v boji o majetek práci nemajetné případných, překážeti zhranění jejich »v ohněvzdorných« bodech krystalisačních velkého majetku. Neb velký majetek může potřebovati toliko jejich rozpouštění a rozplývání, a proto je všude podporuje a pečuje o to, aby nebyly molekuly majetkové snadno pohyblivy, a aby jim nebylo překáženo následovati sil molekulárních, krystalisací majetku ve skutek uvádějících. V tom mají majetní snadnou hru s třídou nemajetnou, z pravidla nevzdělanou. Úvykše rozvázání všech závazků, prvotní částice majetku sjednocujících, nazývati »svobodou,« byli v tom od nemajetných samých ochotně následováni: ký div, že lži-svoboda ode všech vyznávaná všude se upevnila? V ohledu tomto zle účinkovala i revoluce francouzská. Činitelé její nepřestali pouze na zrušení politické a společenské nevolnosti, nýbrž v slepé horlivosti, podvrátiti vše, co bylo, učinili svrchovanou volnost i v oboru národního hospodářství zákonem, odstranili cechy řemeslníků, zavedli tak zvanou svobodu živnostenskou a umožnili tím ovšem rozšíření průmyslu obrovských rozměrů, avšak spolu též málomocnost a bezbrannost práce, která v boji o majetek sotva úspěchu se dodělavši, již ho zase ve prospěch velkého majetku zbavena bývá. Proto učinilo od revoluce francouzské tak veliký pokrok hromadění majetku na straně jedné a šíření bídy na straně druhé.⁵²⁾

Bude tedy první starostí práce nemajetné, ve státní

moci podílu beroucí, opřít se tomuto dílu veškery prvotní tvary majetkové v rozklad uvádějícímu, a naproti přirozené centralisaci majetkové účinkující jejich soudržnost sesilovati. To bude možno spolčováním se

α⁸⁾ k r o z š i ř o v á n í v z d ě l a n o s t i, jak děje se již dnes se strany četných spolků dělnických, které přesvědčení mezi dělnictvem rozšiřované, že práce tím větší cenu má, čím více dělník ví, skutky dokládají; ač v ohledu tom děje se od nemajetných podnes mnohem méně, než by se v skutku diti mohlo.

Spolky čtenářské spůsobily již velmi mnoho dobra, avšak zdaleka ne tolik, kolik by spolčování v ohledu tomto mohlo účinkovati. Nemajetní podnes neumějí svým snahám vzdělávacím získati lidumilnost majetných; a našel-li se kdo z kruhů těchto, jenž nadšen ideou »osvoboditi nemajetnou práci z jařma majetného podnikatelstva« v čelo dělnictva se postavil, a za heslem: »za blahobyť dělnictva« kráčeje pro ně se obětoval; byl vždy ještě od dělnictva samého, — které z nezkušenosti a nerozumu úkladům od podnikatelů a zakoupených jejich sluhů vůdci dělnictva nastrojeným neporozumělo, — ne-li hůře, aspoň zradou na podnikcích obětavosti jeho dělnictvu zbudovaných a zrátoú dobrého jména svého odměněn, a odstoupil s jeviště zápasu společenského za vřavy, hany a potupy majetných i — nemajetných! Také se stalo se strany dělníků do dnes příliš málo, aby přesvědčili širší kruhy majetných, že se jim nejedná o zakládání spolků z pouhé libůstky, nýbrž vskutku o účely osvětové.

Teprve až přesvědčení to zobecní, budou též spolky k účelům vzdělávacím zakládány z ohledů lidumilných i od těch štědře podporovány, kdož za bohatství své hlavně děkují duševní chudobě lidu.

Kromě toho práce nemajetná, obdržíc potřebný podíl ve státní moci, bude musiti přirozenou centralisaci majetkovou potírati

β³) spolčováním se k účelům hospodářským, jak děje se již dnes se strany četných spolků potravních, záložních a výrobních, které menší kapitály ve společný celek k snadnějšímu zachování majetku slučují.⁵³)

Možná, že budoucnost ve svém lůně mnoho chová, čeho posavadní pokusy spolčovací domoci se nemohly, a zajisté ponese bohatší ovoce, až zákonodárství v podnicích akciových spořádáno bude způsobem centralisaci majetku obmezujícím, bankéřství decentralisujícím a kapitály do nejmenších kanálů malého majetku rozvádějícím.

Mimo to bude potírati přirozenou centralisaci majetkovou

γ³) organizací dovolené zákonem obrany silami spojenými. V ohledu tomto postavena bude přede vším smlouva námezdní pod ochranu striků (straiků). Právě striky jsou výtečným prostředkem k utužení soudržnosti (kohaerence) nemajetných v nové alianci za majetek bojujících, a jsou proto v novodobém zápasu o majetek často užívaným manevrem. Neb jakkoli velké jsou škody, vzcházející výrobě, tržbě a obchodu uzaví-

ráním továren striky zaviněným, jakkoli bolestné jsou rány, které dělnictvu ztrátou mzdy zasazeny bývají, a jakkoli důležitosti jimi ohrožené životními podmínkami jsou řádu společenského, přece, pokud s opravou nynějších řadů společenských cestou míru buď od třídy panující, buď od království počátek nebude učiněn, potud bude jich používáno jakožto nedokonalého sice, avšak nezbytného prostředku spravedlivého bránění se násile, vycházející se strany podnikatelstva, prohřešujícího se tím proti zákonu sebezachování a osobního vývoje. Poněvadž i dělnictvo nebezpečnostvím této své proti podnikatelstvu zvolené taktiky tajiti se nemůže, jsou striky povždy neklamným důkazem společnost zmlátající protivy mezi nutností majetku a nemožností nabývati ho. Dělníci dovolávají se důtklivě obezřetnosti držitelů státní moci, aby v pravý čas zakročila ve prospěch utlačovaných, a aby bez ohledu na »nabytá práva« utlačujících zachovala se vůči takovému stavu společenskému, jakožto stavu obecné nouze, kterému za každou cenu a třeba i za cenu odpírajících tomu soukromých práv musí býti odpomoženo.

Blaho národa nade všecko (salus populi summa lex esto), a proto též i nad právo! Jakožto právník jsem si dobře vědom ohromného dosahu zásady této. Vyslovil jsem ji ale přece, poněvadž by její zatajení bylo zbabělostí. Ze zásady té vyplývá, že má státní moc dělnictvu ponechati volnost k organizaci zákonem dovolené obrany silami spojenými, a že nemá proto ani obmezovati svobodu strikování. Neb jelikož s jedné strany ze striků

dělníkům hrozící škody právě jako nebezpečí při pojišťování životním a živelním tím více mizí, čím silnější jsou počtem spolky k podporování striků zakládané, a jelikož se strany druhé striky budou tím méně hroziti vypuknutím, čím spíše podnikatelé pochopí, že jest dělníkům snadno bohatými prostředky spolku daleko rozvětveného v striku setrvati a že by přílišným vykořisťováním »svobodné« smlouvy námezdní strik jenom ku škodě své vyvolali, tož přece není ani dosti málo paradoxním tvrzení mé, že škod ze striku pro národní hospodářství vyplývajících tím více bude ubývati, čím méně volnost dělníků k strikům bude obmezována. Proto lze v nejbližší budoucnosti boje o majetek předvidati zobecnění striků a podporování spolků zakládaných za tím účelem, aby smlouva námezdní pod ochranu jejich postavena byla.

Důkladnější a méně nebezpečné ochrany poskytne právě svobodě námezdní v nové alianci práce nemajetné s královstvím uzavřené

β²) obrana proti strojené centralisaci majetkové spravedlivým rozdělením moci politické.

Práce nemajetná, dostanouc se mocí královskou k veslu vládnímu nebude považovati nemajetné za to, zač je považovaly vlády feudální a peněžní, totiž za skupeniny bezohledným sobectvím odrážejících se prvků, nýbrž za tělesa, která silou pospolitosti pohromadě jsouce udržována povolávají jednotlivce k společné činnosti,

zvláštní snahy jejich snahami pospolitosti podporující, slovem: k politické součinnosti. Chopí se tudíž zajisté všech prostředků, aby ústavu na zásadě všeobecné rovnoprávnosti politické založenou vybojovala a tím všechny živly dělnické k politické práci pospolitě získala. Má-li politická ústava účelu tomuto dostáti, musí především zabezpečiti

α³⁾ svobodu práva shromažďovacího a petičního. Bez těchto práv jsou nemajetní vůči snadnému potlačení svobody tisku k mlčení odsouzeni. Bez těchto ani jim mnoho nepomůže snížení volebního censu majetkového, poněvadž sjednocení v skutku tím bude nejněsnější. čím silnější jsou počtem k osudí volebnímu povolání, kdežto ve shromážděních lidu osnované účastenství ve volbách do zastupitelstva obecního, zemského a říšského, do zastupitelstev okresních a jiných samosprávných celků, do komor živnostenských a obchodních, z pravidla politikými výsadami nadaných, a vhodné používání práva shromažďovacího k resolucím, jakož i hromadné petice beze vší pochybnosti časem docílí snížení volebního censu majetkového.

β³⁾ Nejenom snížení, nýbrž odstranění volebního censu majetkového a zavedení volebního censu mravního musí býti cílem práce nemajetné.⁵⁴⁾

Jako jest nade všechnu pochybnost jisto, že právo k majetku jest prvotním právem každého člověka ze zá-

kona sebe zachování a osobního vývoje nutně vyplývající, tak jest i jisto, že politické právo volební společným bude statkem všech občanů státních, jichž bezúhonnost a vzdělání pospolitosti záruku poskytne, že ani zájmu jejímu sebe zachovati, ani jakýmkolivěk právům jejím v ničem nezadají. Až do této budoucí doby trpěti bude taktika boje o majetek tou velikou vadou, že pomocí soukromé i veřejné právo opanovavšího volebního censu majetkového o možnosti tříd nemajetných majetku nabývati, rozhodovati budou zásadní jejich odpůrci třídy majetné. Neb od těchto očekávati, že by právo, rozhodovati o tom, samoděk přenesly na třídy nemajetné, bylo by tolik, jako pochybovati o bezvýmínečné platnosti shora vyloženého zákona o nadvládě společenské s majetkem spojené. Nikdy třídy majetné osobního prospěchu svého bez nevyhnutelné nutnosti nezadají prospěchu nemajetných: tím méně tam, kde povolnost zničila by navždy nejbezpečnější základ strojené centralisace majetkové. Proto vydává se od majetných, velebí se od prodejného tisku, hlásá se i od zástupců lidu (?) ba prohlašuje se od vědy volební census majetkový jakožto nedotknutelná podmínka volebního práva do zastupitelstva národního. »Poněvadž do zastupitelstva národního jenom občané svobodní náležejí,« tak praví, »musí prý neodvislost býti též podmínkou práva volebního.« »Práce bez majetku není svobodna, proto nelze práci majetnou k osudí volebnímu připustiti.« Jaká to logika! Právě proto, že práce ku své nezávislosti potřebuje majetku, že k na-

bývání majetku zapotřebí jest příležitosti k výdělku, a poněvadž odkrývání jich jest věcí zákonodárství, a zákonodárství zase věci národního zastupitelstva, tož má a musí býti v něm zastoupena i práce nemajetná, aby účastenstvím svým v zákonodárství a zkoumání veřejné správy hájiti mohla prospěchu, který má z nabývání majetku a z dělání kapitalů. Nikoliv proto, že v parlamentu toliko majetek jest zastoupen, musí též jenom majetek býti podmínkou účastenství ve volbách do zastupitelstva národního, nýbrž, aby prostředky k výdělku od parlamentu poskytovanými též nemajetní dodělali se mohli majetku, musí býti, jen když jest bezúhonným, i nemajetný dělník k osudí volebnímu připuštěn. Nikoliv proto, že placení daně důměnkou jest, že poplatník majetkem vládne, mají nepracující majitelé na základě majetku na sněmích rozhodovati nad pracovníctvem nemajetným, nýbrž má na sněmu místo a hlas míti též nemajetný dělník, jakmile dokázáno jest, že třeba ne pro sebe, přece pro jiné jmění nabýval, aneb že aspoň způsoblost má, pro sebe neb pro jiné ho nabývati; i má na sněmu místo a hlas míti též ten, kdož tak zvané neproduktivní třídě obyvatelstva přináleží, jen když do dne volby o něm dokázáno není, že by nebyl bezúhonným; zkrátka: volební census majetkový musí býti zrušen a volebním censem bezúhonnosti nahražen.

Teprve zrušením volebního censu majetkového bude

této k účastenství v moci státní povolane nové socialní moci možno

γ³) zavedení všeobecného povinného vyučování.

Nabyvši přesvědčení, že spůsobilosť majetku práci nabývati na dvou podmínkách závisí, totiž na schopnosti tělesné a duševní, a že když zavedením strojů ona byla potlačena poslednějši pro výrobu mnohem stala se důležitější, vystoupí nová tato socialní moc s celým důrazem za vzdělávání tříd nemajetných. Nabyvši přesvědčení, že vzdělání pouze theoretické plodí touhu a bažení po statcích hmotných bez spůsobilosti sobě jich opatřiti, zasadí se nová tato politická moc především za praktické vzdělání nemajetných, totiž za obecné vzdělání, které k životu probuzenou podnikavosť odměňuje majetkem blahobyt hmotný zakládajícím. Nabyvši přesvědčení, že novodobá velevýroba dovede výrobky průmyslové vezdejši zpotřeby vyráběti mnohem laciněji a rychleji, nežli řemeslo, a že tedy toto, ač nemá-li obmezeno býti na pouhou montáži a opravu, k výtvarnému umění, nadání a individualnosť dělníka ztělesňujícímu, pokročiti musí, zkrátka: že od správky z řemesla povzněsti se musí k výkonům uměleckým, zasadí se k účastenství v státní moci povolaná práce nemajetná o to, aby povinnému vyučování ve škole národní následovalo povinné vyučování ve škole pokračovací, aby v platnosti zachovala se zásada svobodně voleného povolání, aby ale spolu zákonem předepsána byla nutná volba určitého povolání

a pro případ volby některého odvětví živnostenského aby se učňům dostalo skutečného učení v dílně mistra a ne mučení v dětské jizbě paní mistrové, aby s učením v dílně souběžně dělo se povinné vyučování ve vzorné dílně a v živnostenské škole odborné, a aby náklad na to vše potřebný za nemajetné poskytoval stát.

Trídy majetkové, které po shora vyloženém zákonu závislosti práce hospodářské na majetku práci opanovaly, budou ovšem z důvodů spíše psychologických nežli rozumných proti těmto snahám k účastenství v státní moci dospělé nové sociální moci z pravidla nejprudší odpor klásti, a nebudou skrze parlamentární zástupce své finančních prostředků ani k zbudování a vydržování potřebných škol odborných, dílen vzorných a museí, ani k obtížení budžetu k bezplatnému vyučování nemajetných povolovati, a předstírajíce, že šířením národní osvěty rozsívá se símě budoucích zápasníků proti společenské nadvládě jejich, budou nejenom návštěvu školní obmezovati, nýbrž i svobodu slova psaného i živého ze všech sil svých potlačovati.

V tomto zápasu odporujících si důležitostí státi bude království co věrný spojenec na straně těch, kdož snahou svou o rozšíření národní osvěty hájí prospěchu státního, totiž na straně nemajetných. Jelikož dostatečnost potřebných k tomu prostředků finančních v první řadě na hojnosti pramenů berních závisí, bude již z tohoto důvodu

δ³) třeba zavést racionelní osnovu zákonodárství berního, které na místo čistě finančního

zřetel na včasné a dostatečné krytí finančních potřeb za úkol by si obralo, spravedlivé hospodářské zásadě rovnoměrného vzájemného plnění spravedlivým rozvrhováním daně dráhu klestiti, místo pro velký majetek tak výhodného pěstování stálých finance u věčném stavu chorobném udržujících schodků pro zdar malého majetku nevyhnutelnou trvalou rovnováhu v státním rozpočtu zaváděti a neblahému onomu stavu passivní bilance, jakožto velikému státnímu zlu, se opíratí, místo podkopávání úvěru státního snižováním úroků nouzí jeho finanční i radikálním prostředkem daně majetkové odpomoci a místo neracionelní břemeno berní největším dilem na bedra tříd majetných svalující daně zpotřební,⁵⁶⁾ daň přímou, existenčního minima šetřící, až k majetku střednímu poměrně (proportionalně) od majetku středního postupmo (progressivně) zvyšovanou přímou daň z příjmů zavéstí.

Racionelní zákonodárství berní stane se jen tak možným, že státní moc učiní tomu konec, aby bernictví výlučně od majetných bylo spravováno, a že též práci majetnou učiní účastnu ústavního práva daně povolati a odpírati. Neb žádati od tříd majetných, aby spravedlivé rozdělování daně, kterého podnes nikde není, o své újmě zavedly, a aby od svalování hlavního jejího břemene na bedra nemajetných, jak se podnes všude děje, dobrovolně ustaly;⁵⁸⁾ žádati od tříd majetných, aby celou soustavu berní, — která podle původního plánu svého v hlavních částech na poplatnosti hrubého příjmu spočívajíc, na prospěch jejích tak výtečně se osvědčila

— dobrovolně přestavily vedle nového plánu poplatnosti pouze čistých příjmů, o němž napřed vědí, že zosnován jest na újmu jejich: očekávají od majetných, aby současně existenční minimum z poplatnosti na prosto vyňali, a všeobecnou přímou postupnou daň z příjmů zavedli, která by malému majetku a nemajetné práci v té míře ulevila, v které břímě berní tuto poměrně více tíží, nežli majetné: — to vše očekávají prozrazovalo by velmi prostomyslné ponětí o osnově, na níž strojená centralisace majetková novodobou stavbu pospolitosti zbudovala. Nemají-li vlastním zájmům svým co nejbolestněji ublížiti, nemohou ani majetní obět takovou přinést. Spíše lze očekávati, že návrh přímé postupní daně z příjmů uvítají jako pokus přestoupení zákona hospodářské spravedlnosti, jako prohrěšení se proti zásadě rovnoměrného vzájemného plnění, ba jako choutku komunistickou, a že jej se vši rázností zamítnou, v nejpříznivějším případě přímou daň souměrnou (proporcionální) připouštějící. Avšak nikoliv právem! Necht se přidáme k té neb druhé o ukládání daní rozhodující zásadě, vždy budeme nuceni uznati nutnosť zavedení daně přímé, od jistého stupně majetkového postupující. Považujeme-li stát za pospolitost mravně nutnou, musíme mu poskytnouti též hmotných prostředků ku provedení životního jeho úkolu; a nutno pak měřiti míru těchto dle velikosti úkolů, a nikoliv naopak vyměřovati mu úkoly jeho dle míry prostředků. Proto by pro případ platnosti této zásady jeden každý na oltář vlasti tolik obět přináseti musel, kolik by vůbec mohl z majetku svého

obětovati; a poněvadž majetnému po ukojení nutných potřeb z majetku tím více k tvoření kapitálu zbývá, čím větší jsou jeho příjmy, poněvadž tedy jeho spůsoblost ku placení daní s příjmy jeho postupmo roste: jest nutno, aby byla daň z příjmů též postupní neb progressivní. Považujeme-li ale jakožto princip ukládání daní zásadu rovnoměrnosti vzájemných služeb, kterouž sám za jediné správnou pokládám,⁵⁹⁾ pak teprve nenásleduje z úkolu státu nutnost, aby daň z příjmů neobmezeně, nýbrž aby toliko poměrně postupovala. Neb jestliže střednímu stavu potřebné existenční minimum majetkové vezmeme za jedničku, poskytuje stát desíti těmto jedničkám majetkovým nejenom desateronásobné ochrany majetku, nýbrž poskytuje jim po zákonech shora vyložených a dokázaných privileje, že smějí zájem, který má stát na udržení středního stavu a na překažení centralisace majetkové, devětkráté neb devateronásobně porušiti; a stát bude toliko ve svém právu, když jenom z oportunity trpěné toto hřešení proti zájmu, který má na rozmnožení jednotlivých majetků prostřední velikosti neb na rozšíření stavu středního, jakož i na zřízení společenském, ohledům těmto vyhovujícím, v té míře stíží a obmezí, kterouž postupování nemajetných do stavu středního podporuje. když tedy existenční minimum z poplatnosti docela vyjme, od meze jeho až k rovni středního majetku poměrnou (proporcionální) a od rovně této postupnou (progressivní) daň z příjmů zavede.

Tento způsob odanění odpovídá úplně zásadě rovnoměrnosti vzájemného plnění. Neboť pokud kdo toliko životní nejmenší mírou majetku (existenčním minimem) vládne, nesmí stát za ochranu její žádati odměny, poněvadž by odměnu tuto nevyhnutelně musel vzíti ze samé této nejmenší míry, a proto jenom na útraty sebezachování a osobního vývoje občanů státních, a poněvadž by tím účelu k sebezachování a osobnímu vývoji občanstva svého směřujícímu se protivil.

Stát jest vůči tomuto existenčnímu minimu v témže postavení jako majitel pohledávky likvidní, avšak nezažalovatelné: vedle nepopíratelného společenského zákona rovnoměrného vzájemného plnění má za správní svou činnost nárok na vzájemnou odměnu; ale vedle rovněž nepopíratelného zákona sebezachování a osobního vývoje nesmí ho vykonávati. Od stupně tohoto existenčního minima počínaje stává se právo na poměrnou daň z příjmů praktickým, a platí po zásadě rovnoměrného vzájemného plnění pro majetek nad tento stupeň se pozvedající neobmezeně, tedy i pro majetek prostřední velikosti. Právo, na majetek nad tuto roveň daň progressivní ukládati, stojí po téže zásadě rovnoměrného vzájemného plnění, poněvadž to, co pro majetek nad tuto

roven se pozvedající státu jest vykoná-
vati, více váží nejenom poměrně k ve-
likosti majetku, nýbrž i kvalitativně,
pokud totiž stát proti vlastnímu zájmu
svému centralisaci majetkové privile-
gované ochrany poskytuje.

Třeba tyto náhledy moje posavadní náuce o ukládání
daně se protíví⁶⁰⁾ a pro nemožnost bezodkladné důkladné
změny taktiky, v boji o majetek od spoluválčících stran
zachovávané, sotva v nejbližší budoucnosti skutkem se
stanou, jsou přece tak důležité požadavky hospodářské
spravedlivosti, že o konečném vítězství této jsa přesvědčen,
též ve skutek uvedení oněch zásad berních cestou zá-
konodárství pozitivního mám jenom za otázku času.
Ovšem že se proti tomu vzpíráti bude sobectví majetných,
které v zápasu o majetek, mezi jednotlivými třídami lidu
neustále trvajícím, břemeno berní rádo svaluje na ne-
majetné, tak že dějiny parlamentárního zápasu naplněny
jsou z velké části zápasem o daň mezi majetkem nemo-
vitým a movitým, průmyslem velkým a malým, tržbou
ve velkém i v malém, výrobou a zpotřebou: — jenom
ne mezi majetnými a nemajetnými! Neb nemajetní byli
a jsou v zápasu parlamentárním až posud umlčeni.
Jenom neustálým tuhým zápasem, který dojistá ještě
dlouho trvati bude, a jenom pomocí království dostanou
se i oni k slovu a dobudou v parlamentárním boji bu-
doucnosti vítězství zásad racionelního odanění, ode mne
shora vyložených.⁶¹⁾

ε³) K účastenství v moci státní povolane nemajetné pracovníctvo opře se proti strojené centralisaci majetkové, používajíc spravedlivého rozdělení moci politické k odkrývání pramenů výživy pracovníctvu nemajetnému. Ovšem tím nemím vykonávání práva k práci ve smyslu socialistickém, poněvadž stát obecné důležitosti v ochranu beroucí nemá úkolu, aby jednotlivci opatroval, co on za daných podmínek výživy sám si obstaratí může, nýbrž mám na zřeteli pomoc státní v těch případech, kde možnosti této není a aniž jí lze při nejvyšším napjetí všech sil od třídy nemajetné obstaratí. Tak nestane se za nové této alliance zákonem žádná předloha, která by na útraty práce domácí zaměšťovala cizí zahraničnou. Naproti tomu bude nová tato sociální moc zastávati předlohy, slibující intensivnější vzdělávání pozemků, zakládání místních závodů průmyslových, zvelebení domácích řemesel a živností. K tomu cíli bude třeba zaříditi zvláštní statistickou kancelář pro příležitosti ku práci a zvláštní ministerstvo pro důležitosti práce, z nichž ono příležitost ku práci a počet i způsob pracovních sil v přísné bude míti patrnosti, a toto ve shodě se statistickými vědomostmi o poměru konkurenčních sil, nabídky práce a poptávky po ní bude vypracovávati nové předlohy pro zastupitelstvo národní, v němž majíce místo a hlas třídy nemajetné prospěchu svého budou v čas potřeby hájiti, rozšiřování a zakládání měst k cíli

niže zmíněného zásobení nemajetných vlastním příbytkem a dvorem nařizující, veřejné stavby podnikající, závody průmyslové a tržební zavádějící a osady zakládající, cesty a prostředky navrhující, aby lidé práci hledající nedostatkem práce nehynuli. Proto jest takováto soustava k pozorování sociálně statistických zjevů pro národní hospodářství na všecken pád důležitější než statistická síť, rozestřená k účelům pozorování meteorologického a tellurického. Proto lze též ospravedlniti nemalé práce a výlohy, kterých taková síť stanic pozorovacích pro celý obvod státního území vyžadovati bude.

Konečně bude k účastenství ve státní moci povolána nová tato sociální moc strojenou centralisaci majetkovou tím způsobem potírati,

č³) že prosadí v zájmu státním nutné omezení tak zvané svobodné soutěže. Touto rozumím nynější taktiku boje o majetek, dle kteréž několik nestejných hospodářských sil za tímtež předmětem bez všeho plánu se berou. Takový boj musí míti za následek zeslabení, vysílení a ztrátu sil.

Škodu tuto vezme po zákonu rovnováhy slabší z nich, k nimž náleží v boji o majetek, mezi majetnými a nemajetnými vedeném, bez odporu nemajetní. Ztráta jejich jest tím větší, čím větší jest rozdíl mezi obapólným jejich majetkem, a roste s mezerou mezi bohatstvím a chudobou — slovem centralisaci majetku. Jsou-li síly v zápas hospodářské soutěže vstupující samy na sebe odkázány,

jest o osudu práce nemajetné zpředu již rozhodnuto. Musíš v boji o majetek podlehnouti majetku, jemuž pracovatí netřeba. Jest proto pochopitelno, že třídy majetné takovéto taktice boje o majetek přednost dávají před zápasem, na organisaci pracovních sil se zakládajícím, a k napravení křivd, volností společenských sil zaviněných, směřujícím. Jednají právě na svůj prospěch. Právem dlužno ale vyčítati jim nedostatek upřímnosti, když tento způsob boje o majetek »svobodný« zovou, an od nemajetných nade vše porovnání slabšími silami a z nouze veden jsa vskutku jest nesvobodný. Jest v něm tak málo volnosti, jako v bojích mezi jednotlivými tvory v přírodě vedených, jejichž taktiku od pravěku stejnou pouhý pud předpisuje, a v nichž za nejsvobodnější soutěže silnější slabšího požírá. Bude tedy jednou z nejhlavnějších úloh alliance v boji o majetek ve prospěch nemajetných zakročující,

z⁴) přispěti na pomoc pracovníctvu nemajetnému v soutěži, ve které jest mu zápasiti s majetnými doma ve vlasti a k soutěži učiniti je spůsobilými pomocí státu, zakročujícího k zamezení soutěže lžisvobodné, za jejíž volnosti utlačován jest malý statek velkostatkem, řemesla velkým průmyslem, malá tržba veletržbou. A v čem záleží tento způsob státní pomoci? Nikoliv aby stát rolníku, řemeslníku a tržebníku daroval, čeho si schopnostmi a prostředky vlastními mohou vydělati, nýbrž aby dle účelu svého, k blahobytu směřujícího, jim ochrany poskytnul, bez níž by při nej-

větším napjetí všech sil v boji o majetek museli velkému majetku podlehnouti.

Této pomoci dostane se jim od státu

1. upravením daně, aby z ohledů na tuto soutěž a zápas její poměrným snížením daní malých závodů aneb zvýšením daně velkých závodů výrobky rolníka a řemeslníka a zboží malého tržebníka s výrobky velkostatků a velkého průmyslu jakož i se zbožím veletržby na trhu mohly se udržeti. Ovšem velká pro správu státní úloha, jež vyžaduje více vědomostí, zejména statistických a politicko-hospodářských, nežli dostačují k vybírání daní a k zastávání berní kontroly. Avšak bude vyplněna.

Přijde doba, kde bernictví nebude spravováno se stanoviska čistě finančního. nýbrž s hlediště státnické moudrosti za odstranění lžíslibodné soutěže se zasazující — onoho státnictví, které opírajíc se o navrženou ode mne sociální síť stanic pozorovacích daň tak rozměřovati káže, aby výrobky velkostatku a velkého průmyslu a zboží veletržby následkem přiměřenými přírážkami k daním zvýšeného nákladu o to se zdražily, oč výhodami z vedení ve velkém v porovnání k výrobě v malém laciněji mohou býti vyráběny. Neb v nejlepším případě jest to pro stát lhostejné, zdali každý ze předních deset tisíc obyvatelstva jeho o milion stane se bohatším, kdežto za některých okolností pro něho býti může osudným, kdyby milion menších majetníků po 10.000 zl. ztratilo.

Nikoliv aby několik málo bylo bohatými, nýbrž aby všichni byli zámožnými, vyžaduje prospěch státu.

Nebude tedy nemajetná práce k účastenství ve vládě a zákonodárství povolána zápasiti toliko se lžisvobodnou soutěží v započatém již boji sil hospodářských, nýbrž

2. již u kořene vzniku jeho při zakládání spojení obchodního v rozmanitých jeho podobách, a bude jí třeba obracetí zvláště na zakládání prostředků komunikačních a dopravních mnohem větší pozornost, nežli jí podnes možná bylo bez tohoto účastenství.

Držitelé velkého majetku považují podnes za věc zcela přirozenou, že soustava spojovací a dopravní řídití se musí dle závodů průmyslových. Aniž se starají o důležitosti milionů nemajetných a majíce jedině prospěch vlastních závodů výrobních na zřeteli, prosadili vlivem svým, kterým na sněmích — z ohledu na jednotlivé třídy složených na vládu a zákonodárství účinkovali, — zákony výnos dráh zaručující; pomocí zákonů těchto dávají si cestou přírůzek k dani zpotřební vydržovati prostředky spojovací ke sblížení závodů svých výrobních mezi sebou jakož i závodů těchto se vzdálenými od nich tržišti. V nejdříve případech a tu jenom rozhodným zakročením vlády od vlivu velkostatkářů již se vymaňující, zakládají nové cesty obchodní též se zřetelem na průmysl, jenž má býti teprvé probuzen. Z pravidla jest to ale politická moc velkého majetku, ve velkostatech, horách a továrnách nakupeného, který o položení cest obchodních

v době naší rozhoduje. Tato soustava komunikační od velkého majetku politickou moc k svému prospěchu vykořisťujícího zosnovaná, účinkuje na tvoření majetku tříd nemajetných v dvojím ohledu škodlivě: jednou poněvadž daně k splacení zaručených úroků nevyhnutelné, úspory jejich neustále sebírají a pak, poněvadž tato prospěchu jedné třídy společenské výlučně sloužící soustava spojovací zamezuje vznikání místních závodů průmyslových, vzrůst průmyslu do šířky a sblížení malých statků rolnických s továrnami a závody průmyslovými; a poněvadž zbavuje rolníka výhod z používání páry při dopravě surovin, z úspory na výlohách výrobních a ze spůsobilosti s velkostatkářem soutěžití vyplývajících.

Z toho následuje úloha účastenství ve vládě dospěvsí práce nemajetné sama sebou. Opírajíc se o svého nového spojence přinutí velký majetek, aby si své cesty obchodní na vlastní své útraty stavěl; a nepřipustí, aby novými jenom k prospěchu jeho závodů výrobních sloužícími prostředky spojovacími sama sebou těžká soutěž majitelů malého jmění ještě se stížila soustavou obchodní, která by náklady velevýroby na útraty jejich snižovala.

β⁴) Avšak nejpilnější zřetel bude míti k účastenství v státní moci povolána práce nemajetná, aby pomocí cel vyrovnávacích (diferenciálních) a zabraňovacích (prohibitivních) odstranila lži-

svobodnou soutěž mezi výrobou tuzemskou a cizozemskou, a aby zamezila centralisaci majetku cizozemského, soutěží touto v četných případech rostoucí. Nikoliv v tak zvaném přirozeném účinkování sil výrobních, obchodních a tržebních u vzájemném styku nacházejících se národů bude vyhledávati ideal zdravého mezinárodního hospodářství, nýbrž v rozsáhlém politickém vlivu na zákonodárství celní k podporování mezinárodní decentralisace prostředků výrobních a spojovacích. Za tímto účelem bráti se bude, jakmile pozná, že soutěž řídí se silami, jichž jest účinkem a nikoliv naopak.⁶²⁾ Bude vyhledávati skutečnou svobodu mezinárodní soutěže nikoliv ve svobodném přívozu tovarů zahraničných a ve svobodném vývozu zásob peněžních a surovin tuzemských, nýbrž v odstranění závislosti, ve které tuzemské síly výrobní pod zahraničným průmyslem proto stojí, poněvadž nuceny jsou, za tovary jeho na místo vlastními tovary větším dílem hotovostmi aneb lacinými surovinami platiti a proto též na výrobu jejich vynaloženou práci špatně odměňovati. Nemajetná práce k účastenství ve státní moci povolána přičiní se proto pěstováním domácích sil výrobních, aby k stejně platnému účastenství v mezinárodní soutěži a sloučením jich v moc hospodářskou, se sousedními na rovni stojící národ byl pro svobodu tržby teprvé vychován. Po zákonu sebezachování a osobního vývoje takto pokračující klestíti bude dráhu hospodářské spravedlnosti a postará se v čas, aby domácí

průmysl zahraničnou soutěží nebyl zničen, aby národ náš nepropadl hospodářské libovůli národu cizího, aby naši potomci nesdíleli osud Hyndův, aby nemuseli jakožto Her Majesty's císařovny Evropské věrni poddaní synům Albiona ovce pásti.

Tento ode mne až potud vypsáný, práci nemajetnou proti přirozené a strojené centralisaci majetkové dílem již podniknutý, největším dílem ale teprve ji očekávající boj na obranu nemůže sám o sobě hospodářské spravedlnosti k vítězství dopomoci. Tohoto účelu dodělá se nemajetné pracovníctvo teprve

β) novou aliancí na výboj nových řádů
hospodářských.

Zdaliž jsou možny?

Za příčinou ustavičného trvání boje o majetek mění se poměry majetkové toho kterého národa neustále. Když po velkých bouřích přicházejí i okamžiky vysílení a klidu, budí předce pud sebezachování a touha po osobním vývoji člověčenstvo k novým bojům o majetek, které když i minou se účelem, neostávají bez účinků pro ně blahodárných, nejkrásnější náhradu za svízele tím vytrpěné mu poskytujícíe — osvětu. Naopak zase neostává výše její bez účinků na vývoj řádů hospodářských, nabývání a zachování majetku podporujících, poněvadž jejím stupněm míra lidských potřeb a množstvím těchto velikost majetku k jich ukojení nutného jest přede-

psána, tak že jako dle oděvu poznáváme člověka, tak i s podoby jejich stupeň osvěty té které doby dobře lze posouditi.

Tyto řády hospodářské jsou šatem, kterým se vzdělanost odívá, a sdílí proto i osud starých šatů, když vzdělanost z řádů hospodářských doby své vyrostla. Odkládáme je buď je předělávajíce a nové osvětě jich přispůsobujíce, buď jakožto dále docela nepotřebné do skříně na vetoš je ukládajíce, z které snad po staletích povstanou jakožto svědci pokroku, který nám potomci as málo záviděti budou.

Těž naše zřízení hospodářské, na němž sobě mnozi tolik zakládají, bude pozdním pokolením jako zvláštnost ukazováno, a místo jeho zaujmou nové řády hospodářské, o jejichž podobě stíží patřičné ponětí si učiniti můžeme my, kteří v nynější poměry společenské tak jsme se vžili, že si jiné sotva mysliti troufáme. Neb jest dokázáno, že osvěta ač od přirozených podmínek výroby závisí, přece neustálým obnovováním (reprodukováním) sil duševních samých sebou a ustavičným zdokonalováním schopna jest docíliti kombinací účinků jejich netušeného rozkvětu, a že vedle zákona sebezachování a vývoje k němu též stále se přibližuje a není s druhé strany dokázáno, že by v zájmu trpícího lidu podnikané opravy společenské a konečné vítězství hospodářské spravedlivosti nad právem silnějšího, kterým novověký boj o majetek se řídí, docela byly nemožny. Naopak lze

již dnes pozorovati blesky lepších náhledů na obzoru lidského rozumu mrakem sobectví zatemněného. Duchové počínají se probouzeti a klestiti dráhu přesvědčení, že to s posavadními řády hospodářskými déle nejde, a že, nemá-li osvěta naše zaniknouti, zavéstí nutno nové hospodářské řády, zásadě hospodářské spravedlivosti neodporující.

Jsou-li ale možny, pak vynalézti je musí býti hlavní úlohou politické ekonomie; i zneuznávala by úkolu svého, kdyby se obmezila toliko na pouhé rozbirání podob, které dle času a místa již na sebe vzalo národní hospodářství. Nejen to, co jest vykládati, nýbrž i toho, co lepší jest, vyhledati, jest jeho úlohou; a tato jest důležitější, ovšem i obtížnější a nebezpečnější, nežli ona. Jak důležitá jest, pochopí, kdož uváží proudy krve, které mocí nezkrotitelnou protrhly hráze nesnesitelných řádů společenských, k jichž opravě zákonodárce nenalezl cesty v nedostatku světla, které jedině ze zdravé nauky národohospodářské může vycházeti. Jak obtížná a nebezpečná jest, tomu nasvědčují rozličné utopie, v nichž často zbloudili duchové nejslechetnější. Vzpomněme jenom Cabetovy Voyage en Icarie, Fourierových Falanstèr a paradoxa Proudhonova: »Vlastnictví jest krádež!« Hledíme na poblouzení druhu tohoto jako na nestvůry, které nás, povlovnu a beze skoků postupujícimu vývoji dějin přivyklé, lekají. A přece nejsou příšery tyto daleko tak nebezpečny, jako národohospodářské utopie, které po způsobu přirozeného stavu Rousseauova sní o přirozené,

nížádným vlivem politickým vyrušované netečnosti,⁶³⁾ přehlížejíce, že právě přirozená svoboda boje o majetek, jak dějiny dokazují, všude vedla k zakládání a používání moci politické za účelem vzájemného obmezování se prospěchů majetkových.

Odvažuje se k pojednání o tomto předůležitém předmětu, jsem si vědom obtíží jeho, i mám v úmyslu nedomáhati se, čeho v nejbližší budoucnosti dosíci nelze, nýbrž poslušen jsa naučení zkušeností a následuje příkladů velmistřů politické ekonomie,⁶⁴⁾ opírajících se v bádání svém o statistiku, která nám v činech lidských zdánlivě naprosto libovolných zákonitost objevuje, hodlám vyhledávati prostředků proti škodlivému působení přirozené a strojené centralisace majetkové cestou míru a na základě stávajících zákonův i jejich oprav. Stoje zvláště na ústavech soukromého práva vlastnického a dědického, základních to pilířích zdravé soustavy hospodářské, a jakožto odpůrce sociální demokracie utopickou myšlenku společenské opravy odmítaje, která by na místě nadvlády majetku nad prací nemajetnou ráda postavila neméně nespravedlivou nadvládu práce nemajetné nad majetkem, zamýšlím v mezích vlastní na principu svobody založené soustavy hospodářství v pravdě národního (viz mou Soustavu národního hospodářství politického v Praze 1869), vedle níž svoboda k individualnosti, individualnost k obchodu, obchod k blahobytu a blahobyt zase k svobodě u věčném kruhu se pohybují, — hledati prostředky i cesty, kterak by nemajetní svo-

bodou aliancí s královstvím vydobytou, tedy cestou přísně zákonnitou, též majetku nabyli, a tím do kruhu za účelem všeobecného blahobytu pohybujících se sil společenských vstoupili.

Sem náleží

- 2^a) výboj nových řádů hospodářských za účelem nabývání majetku
 2^b) jakožto vlastnictví odděleného ku zvelebení práce individuální.

Neboť rozvoj individuálnosti podmiňuje rozkvět obchodu, jenž jest zase zdrojem blahobytu a tím i svobody. Jenom tak, že jeden každý podniká určitý díl všem společné úlohy, a úlohu tuto za svoje zvláštní povolání vyvoliv, sebe v něm ze všech sil svých zdokonaluje, a tím v kruhu svých soudruhů zvláštním smýšlením a konáním vyniká, přestává býti člověkem tuctovým a stává se individualitou. Jen tím, že individuálnost pěstuje, tvoří společnost lidská harmonický celek, v němž jednotlivci všem zvláštní službu koná, které všichni vespolek sobě konati nemohou, kde každý jednatel u vykonávání životní úlohy své též úkol všech ostatních plní, kde každý úd jest více obrazem celku, avšak přece svůj zvláštní život žije. Jako hyne vlastenectví kosmopolitismem národnost zapírajícím, právě tak zasypávají řády hospodářské tím, že individuálnost dle zvláštních vloh jednotlivcových pěstovati pomíjejí, prameny obchodu a tím i národního blahobytu. Tak nemůže kvésti jmění

toho, jenž na místě, aby veškeré síly své věnoval určitému povolání, je brzy na jedno brzy na druhé dílo vynakládá. Tak jest zvláště pokrok práce rolnické nemožný, když statky rolnické přešly v ruce kapitalistů peněžníků, přechávajících výkony práce rolnické dělníkům z rozličných míst sebraným, a dnes ovšem na poli, ale včera v továrně a zítra zase na lodi zaměstnaným. Peněžník nikdy není schopen lásky k práci rolnické, s kterouž jest jí oddán rolník u pluhu vyrostlý, a nejlepšímu z dělníků, jenž peněžniku rolí vládnoucím, avšak prací rolnickou osobně se nezanášejícím slouží, nezáleží na práci této tolik, jako rolníku, jenž vzdělává statek ten jako svůj vlastní.

Kdežto vlastník pozemku s podmínkami sebezachování a hmotného pokroku svého na statku svém závisí, jemu nejlepší síly své obětuje a v něm krok za krokem individualnost svou ztělesňuje, nepřirůstá rolníku nemajetnému cizí statek třeba vlastní rukou jeho vzdělávaný nikdy k srdci; rolník nevlastník ostává ke snahám o rozkvět rolnictví se zasazujícím lhostejný. Vládne pluhem i rýčem jak činil praděd; jeden statek rovná se druhému jak vejce vejci.

Naším účelem nesmí tedy býti zrušení odděleného vlastnictví a individuální práce, jak je komunisté zamýšlejí, ani utopické podmanění kapitálu prací, čehož domáhají se socialisté, aniž uchvácení moci státní k založení nadvlády nemajetných nad majetnými, o čemž blouzní sociální demokracie, nýbrž všemožné rozšíření

vlastnictví odděleného, jakožto nejvýtečnějšího prostředku k rozvoji individuálnosti, ke zvýšení obchodu, k nabytí majetku a ke z všeobecnění blahobytu. Ovšem že jsme v zavedení vlastnictví odděleného našli příčinu klesání středního stavu a jeho svobody, a že není snadno, odolati pokušení a nedovolávati se zrušení jeho, aby obnovením nejstarší podoby hospodářské ústavy majetkové, totiž zavedením společného majetku rodového s právem k nabývání vedle něho též odděleného jmění zpupného obnovena byla původní rovnost v užívání majetku kmenového: avšak s druhé strany naučili jsme se znáti soukromé vlastnictví a úměrnou jeho volnost k postupování mezi živými a pro případ smrti jakožto nevyhnutelný základ mravního vývoje, a proto též jakožto jeden z mohutných základních pilířů, na nichž spočívá řád společenský; a známe tedy, že by to bylo dostati se z viru Skyllý do propasti Charybdy, kdyby nový stav věci začítí měl s tím, že by se jedněm vzalo, co by se druhým dalo. Nikoliv t e n t o sociálně-demokratický způsob nabývání vlastnictví, nikoliv toto právo vlastnické, na něž okřídlené slovo Proudhonovo ovšem ne jakožto paradoxon se hodí, zavestí bude úkolem nemajetné práce účastenství ve státní moci se dodělavší, nýbrž opatřiti nemajetným vlastnictví odděleného jakožto podmínky života a pokroku jejich všude tam, kde to bez újmy nabytých práv vlastnických osob třetích možná jest, a kde jednotlivé sily nemajetných v boji o majetek z tohoto důvodu vedeném nedostačují.

Proto bude cílem jejich

α⁴) zakládání osad a získání zemí k tomu spůsobilých pomocí kapitálu základního a těžebního od státu proti povolenému umořování zapůjčeného.

Ke kolonizaci hlásícímu se aneb k ní donucenému proletariátu budou poskytnuty prostředky ku přepravě a usazení se, zvláště ale k nabytí majetku nemovitého v zemi, pro osadu získané. Většina paláců kriminálů, které dnes miliony daní pohlcují, a pro zločince k víceletému žaláři odsouzené určeny jsou, budou zrušeny a trestanci následkem pochybné humanity tam příliš draho chováni budou bezvýměněně deportováni. V osadách naleznou příležitost, aby pilností svou nabyli vlastnictví, sřekli se nectné minulosti a počali život slušný a proti výčtkám minulosti je pojišťující. Stát osady k cíli tomu zakládající a všelikých pokusů, jich ve prospěch země mateřské vyssáváti se vystřihající bude moci kromě toho vyhověti ještě vedlejšímu účelům, jako jest zakládání měst skladovních, skladišť kupeckých a stanic k zásobování lodí potravou a topivem, otvírání nových zdrojů výroby pro zemi mateřskou, zvelebení obchodu a tržby a jiných více. Avšak nade všechny výhody tyto předčí hlavní účel, kterým jest odvod proletariátu, jenž ospravedlňuje veliké oběti finanční na nabývání zemí k zakládání osad spůsobilých od států vynaložené.⁶⁷⁾

3⁴) Státní moc vezme dále v ochranu
Chleborad. Boj o majetek.

rolnickou práci nemajetnou proti nepracujícímu statkářstvu, a bez ohledu na převládající, avšak s duchem doby a s účelem státu nesrovnávající se římsko-právní pojmy o soukromém právu vlastnickém a o smlouvách soukromých zabezpečí jí možnost nabývatí majetku tím, že obmezí svrchovanou svobodu římského práva vlastnického, aby formelně volné, ale v skutku nevolné smlouvy pachtovní uzavírány byly.

Pachtovní poměry pod ochranu veřejného práva stavíce, bude státní moc opíratí se zpátečnickému rozvoji soukromého práva vlastnického, dle něhož vrací se doba feudální se svými dávkami, poplatky a robotami pod pláštěm soustavy pachtovní, která svrchované svobody soukromého vlastnictví zneužívá k tomu cíli, aby poměry pachtovní k jednostrannému prospěchu pronajímatelů vykořisťujíc práci rolnickou vlastníkům nepracujícím podmanila.

Tyto poměry bude proto, že na veskeren blahobyť národní účinkují, pořádati též se stanoviska národní pospolitosti a nikoliv pouze po libovůli svrchovaného práva vlastnického, které jenom nutnosť nabývání důchodu na straně propachtujících, nikoliv ale spolu též nutnosť střádání majetku na straně pachtujících (pachtéřů) na zřeteli má, a ke zvýšení oněch nejraději v dílcích propachtuje, smlouvy pachtovní na krátké lhůty, které vy-

rovnání tučných a hubených let vylučují, uzavírá, a pro případ nepříznivých okolností trhu, od racionelního počínání si pachtěrova nezávislých a ceny tržní až na roveň nákladu výrobního stlačujících, žádného opatření nečiní! Bude potřebl nových řádů hospodářských pro tak hluboko do veškerého národního hospodářství sahající záležitosti pachtovní, aby se pachtěřům otevřela cesta k uskutečnění hospodářské spravedlivosti z nynějšího převahou kapitálu nepracujících nad práci nemajetnou zaviněného nuceného postavení, v němž musí buď v podobě pachtovného veškeren čistý užitek statků spachtovaných statkářům odváděti, aneb jakožto ná denníci role jim vzdělávati. Oprava stane se tím, že zákonům proti lichvě úrokové již platným podrobeny budou též případy lichvářského pachtu. Tímž právem, kterým zavedena byla maxima míry úrokové s ustanovením, že zápůjčku poskytujícím vpočítají se lichvářské úroky do splátek na kapitál, bude pachtěřům a nájemcům onen díl zaplaceného pachtovného a nájemného, jenž na základě sociální statistické soustavy pozorovací zákonem předepsané maximum pachtovného a nájemného převyšuje, jakožto splátka na trhovou cenu kapitalisací výtěžku vypočítanou sčítován a bude jim za to přiměřený podíl na vlastnictví spachtovaného pozemku a najatého stavení přisouzen.

γ⁴) K účastenství ve vládě a zákonodárství povolána nemajetná práce podporovati bude hlasováním pro předlohy přiměřených zákonů přechod v obvodu měst nacházejících se a za stavební místa hodících se pozemků ve

vlastnictví obce k tomu účelu, aby na nich zbudovány byly příbytky a přenechány nemajetným, avšak pracovním občanům státním, tudíž nejenom dělníkům továrnickým, nýbrž i učitelům, umělcům, četným podřízeným úředníkům soukromým i státním do vlastnictví na splátky tržové ceny, která bude na dlouhou řadu let, n. p. na sto jednoročních lhůt rozdělena a přírůžkou umořovací kvoty k nájmemnému poznenáhla splacena.

Tak bude nejvýrobnějším a nejzasloužilejším občanům, kteří za novodobé dělby majetku na jeho nedostatek jsou odkázáni za obohacení národa svého statky hmotnými i duševními životy své obětují, možnost poskytnuta, povolným umořováním tržové ceny nabytí vylučného vlastnictví k příbytkům, čímž nejenom lichva stavebními místy⁶⁸⁾ bude zamezena, nýbrž i hospodářské potřebě pro individualní práci hodící se polohy a stálosti obchodní místnosti vyhověno, nýbrž též ideál jinak sotva dostižitelný dosažen, že totiž lid bude opatřen byty spůsobilými k účelům duchovního a mravního svého blahobytu. Duševní a mravní blahobyt člověka závisí totiž od jeho příbytku tak jako nálada jeho duševní od zdraví těla. V našich dvou- až pětioschodových, v každém poschodí několika rodinami přeplněných pronajímacích kasárnách, piany a pianiny, flétnami a houslemi čívy naše rozrývajících, kouřem a parou plíce naše ochromujících, stokami vodu a vodou zdraví naše otravujících, plných nečistoty ze všech skulin a děr na nájemce dorá-

žející a usilování nejčistší hospodyně přemáhající, v těchto obilných hrobech štěstí rodinného bez vzduchu a světla, bez zahrady a prostory není ani pokoje, ani útulku, ani důvěrného rodinného života, ani kvítí srdce potěšujícího, ani skřivana rannou písní nás zdravícího, ani slavíka večerním pěním boha chválícího, ani hvězdnatého blan-kytu srdce povznášejícího — slovem — není tu domácnosti. Půdi nás to ven a v nedostatku lepšího útulku zaměňu-jeme domácí nepohodlí životem v klubech a hostincích, který nám ztrátu domácího klidu aspoň stykem ob-ehodním nahrazuje. Následky toho jsou uvolnění svazků rodinných, zanedbávané vychování dítek a zatvrzení srdce.

Jak neblaze toto vyobcování života rodinného na duševní a mravní pokrok lidu účinkuje, nedá se ani vy-počísti. Škody tyto byly by z největší části odstraněny, kdyby navržené ode mne cesty k opatření každé rodině odděleného vlastnictví příbytku a sadu byly následovány.

K tomu cíli bude úkolem práce nemajetné státní moci súčastněné prosaditi zákon, vedle něhož budou obce zavázány pozemky od ob-ehodního středu obce počínající, a v určité s počtem obyvatelstva rostoucí vzdálenosti ležící a nezastavené pod určitými podmínkami pomocí státního úvěru vyvlástiti a dle plánu zákonem upraveného a zásadám este-tickým vyhovujícího letohrádky zastaviti, a proti povlovnému nejméně na 100 let vypo-

čtenému umoření tržové ceny do soukromého vlastnictví lidí nemajetných a právních jejich nástupců prodávati.

Tímto v poměrech pachtovních a nájemních usnadněným nabýváním majetku bude spolu ve skutek uváděna zásada hospodářské spravedlivosti. Poněvadž se vzrůstem obyvatelstva vzrůstají též výrobky polní, a tím i důchod pozemkový, a jelikož vzrůst lidnatosti z velké části zásluhou jest četné třídy nemajetné, není zajisté nespravedливо, když vzrůstem lidnatosti městské podmíněné vzrůstání z nemovitých statků městských plynoucího pozemného provázeno jest krok za krokem nabýváním vlastnictví nemovitých oněch statků městských se strany práce nemajetné.

δ⁴) K účastenství ve vládě a zákonodárství povoláná práce nemajetná. překážeti bude hromadění velkostatků nad určité maximum v jedněch rukou a tam, kde míru toho již překročily, bude nadbytek pomocí státu vyvlastňovati, v dílce velikostí středního majetku počínající až do výše maxima majetku nemovitého rozdělovati a nemajetným rolníkům a právním jejich nástupcům proti povlovnému na dlouhou nejméně 100 let obnášející řadu lhůt rozpočtenému uplácení tržové ceny do vlastnictví soukromého prodávati.

Takto ztržené miliony obrátí velkostatkáři, pak-li jich nebudou moci uložiti v zahraničných pozemcích, k inten-

sivnímu vzdělávání a zlepšování zbylého jim maxima statku nemovitého, ke tvoření místních závodů průmyslových a k účastenství v cizích podnicích průmyslových a obchodních, čímž otvírá se nová možnost k nabývání majetku a nová příležitost ke tvoření kapitálů na straně práce nemajetné. Škoda, která by snad vzešla z vývozu peněz k zakupování velkostatků zahraničných určených valně bude nahrazena prospěchem, plynoucím nemajetnému dělnictvu rolnickému z parcelování, rozprodávání velkého majetku nemovitého, z rozmnožení majetku středního a z podporování vhodného jeho obdělávání od usazeného na něm obyvatelstva rolnického.

Jakožto znamenitý prostředek k rozdrobení majetku, dovolené maximum převyšujícího, osvědčí se v rukou moudrého zákonodárce právo dědické.

Nechť jen zákony přirozené dělbě velkostatků mezi dědice, pokud neděje se pod dovolené existenční minimum, mezi nekladou, a zmizí všechny nad dovolené maximum narostlé velkostatky za několik pokolení dělením pokračujícím zákonnitou posloupností.

Tyto k rozmnožení majetku středního směřující a jenom v hrubém nástinu naznačené budoucí řady hospodářské budou mít pro stát a národ nepochybně blahodárné účinky. Neb závislost každého úspěchu práce rolnické od přírody, její výkony rolníka na hrudu vízící, její občasnost a její jednotvárnost, jsou prameny přísného pořádku, pevné pravidelnosti, stálé přichylnosti

k tomu, co jest, vroucí lásky ku zděděnému, hluboké úcty k úřadům, vlastnictví roli dědičné ochranu poskytujícím, slovem: jsou příčinami konservatismu. Ten jest protivou lehké pohyblivosti majetku movitého, jeho novotářství, jeho bažení po opravách, jeho náchylnosti k obětování vyskoumaného dobra za očekávané nadlepšení nevyskoumanou novotou, jeho lhostejnosti k autoritě, slovem: jeho liberalismu. Nicméně má i tento živel majetkový v národním hospodářství zvláštní svou velikou důležitost jakožto živel majetkem hýbající a chybné rozdělování majetku opravující; a jest vůči nárokům na všeobecné a rovnoměrné jeho dělení svou nezměrnou spůsobilostí ke vzrůstu pro budoucnost tříd nemajetných důležitější a významnější, nežli majetek nemovitý, jenž pro svou obmezenost prostorou nepřipouští neobmezený vzrůst a podělení všech. Proto až třídy nemajetné dojdou účastenství ve státní moci, bude jim též

ε⁴) pečovati o všemožné a rovnoměrné podělování nemajetných majetkem movitým a k cíli tomu (bez újmy podnikatelství, kteréž v boji o majetek jakožto moc proti přírodě útok vedoucí rovněž tak jest nutné, jako právo vlastnické, které ovoce boje tohoto ochraňuje) veškeren velký průmysl a veškeru veletržbu po zásadě artělí neb partnerships zařizovati,⁶⁹ t. j. všichni dělníci a úředníci v hospodářských podnicích sloužící budou rovněž tak jako podnikatelé za práci svou řídicí podílu bráti na zisku a ztrátě podniků v poměru ku své mzdě a ku svému služ-

němu.⁷⁰⁾ Zavedení tohoto nového řádu hospodářského následovatí musí též změna dosavadních podniků cestou od státu předsevzatého vyvlastnění a s novou soustavou shodujícího se nového jejich uspořádání. Velkovýrobních a velkotržebních podniků doby naší bude jako cizí hmoty ku stavbě budoucího společenského tělesa použito a soukromí podnikatelé — kteří se ohledně významu římsko-právního pojmu vlastnictví (quiritského) klamou a nad majetkem svým úplnou vládu ve smyslu svrchovaně volného s ním nakládání sobě osobují a vindikací vlastnictví svého onomu budoucímu svazku zničením hrozí — budou s poukázáním na ustanovení téhož od nich dovolávaného práva římského odkázáni, které i v tom případě, že hmota byla odcizena, dokonanou stavbu proti vlastníku v ochranu bere, nalézajíc nikoliv na vydání hmoty, nýbrž na náhradu sumy peněžné, cenu její převyšující. Ale dejme tomu, že společnost lidská stavbu tělesa svého budoucně obstarávají, nebude s to, aby proti němu pozdvižené a na brusu římsko-právních pojmů přiostržené kopí vlastnictví soukromého oním taktéž ze zbrojnice římského práva vzatým štítem odrazila, přece nalezne pro tuto obranu neodolatelnou pomoc v právu veřejném, jehož účelem jest, podmínky sebezachování a rozvoje společenského zabezpečiti, a tedy pospolitosti sloužiti, a nikoliv naopak po zásadě »fiat justitia, pereat mundus« i ke zkáze její sebe za samoučel pokládati. Poněvadž to právem není, co se ochrany pospolitosti dovolává, avšak myslence její se protivi, a

poněvadž neobmezené vylučné právo vlastnické k podnikům velkovýroby a velké tržby hospodářským právem silnějšího se řídící, jak myslence pospolitosti, tak i zájmu státnímu v skutku se protíví, bude i moc státní oprávněna k navrženému tomuto vyvlastnění a přetvoření jejich ve společenstva po způsobu artělí a partnerships.⁷⁰⁾

ε⁴⁾ Na ochranu ostatních jak od majitelů statků venkovských i městských, tak i od řemeslníků a malo-tržebníků k výrobě a tržbě najatých a od rozličných malých a velkých mocí peněžných k pouhé obsluze a zábavě vydržovaných aneb v rozličném povolání postavených tříd dělnických a úřednických⁷¹⁾ bude bez újmy platnosti smluv soukromo-právních bezúzádná volnost smlouvy námezdní obmezena, smlouva námezdní pod přísný dozor k účastenství ve vládě a zákonodárství povolané práce nemajetné postavena a na místě nynější svobody pouze formální skutečnou a na zásadě hospodářské spravedlivosti spočívající svobodou obdařena.

Že stát k tomu právo má, nikdo opravdu nebude popírati. Veřejné naše právo nezaniklo bohudík posud v soukromém právu římském; a že smlouva námezdní podnes dokonale jest podrobena neskroceným jeho nárokům a absolutně platným ustanovením, z toho ne-následuje, že by stát tuto bezúzádnou volnost v zájmu nejčtetnější třídy obyvatelstva svého obmeziti nesměl!

Vždyť již nejenom soukromé právo doby naší, — přijavši za své pravidlo římského práva, 72) »že smlouvy soukromé stranám zákony dávají« — četné výjimky z něho učinilo, nýbrž i římské právo samo drahně jich stanoví a zejména smlouvy, jež dobrému mravu se protíví, aneb jednání zákonem zakázané zakládají, za neplatné prohlašuje. Tyto zárodky práva mravního pěstující, bude práce nemajetná, jakmile dojde podílu v zákonodárství, ve prospěch nemajetných tříd pracovních o to dbáti, aby spoluúčinkováním v díle ústavním zákonnitá ustanovení, smluv námezdních se týkající, byla proskoumána a opravena ve shodě se zásadou rovnoměrnosti vzájemných služeb. Zvláště dlužno bude všechny zásadě hospodářské spravedlivosti protivící se lžisvobodné smlouvy námezdní právě tak, jako děje se dues věci všelikým právním obchodům bez svolení poručníků a opatrovníků s poručenci a opatrovanci jejich (jako s maloletými, marnotratníky, na duchu slabými aneb z jiných příčin co do spůsobilosti své k právnímu jednání obmezenými) nejenom za neplatny prohlásiti, nýbrž přímo je zakázati, v kteréžto příčině, aby totiž nebylo lze zákon obcházeti, nutno bude dáti právo nemajetným, aby nechť jsou již dělníci v běžném slova smyslu, aneb učitelé, kněží, spisovatelé, umělci, lékaři, soukromí a veřejní úředníci, ve službách z nouze, lehkomyšlnosti aneb z neznalosti zákona uzavřených, proti svým chlebozárcům mohli dobývati rozdíl mezi minimální mzdou na základě sociálně statistických zkušeností zákonem ustanovenou, a mezi mzdou jim v skutku

vyplacenou se naskytly, v zákonnité lhůtě promlčecí rychlým na jediné k ústnímu líčení pře položené stání obmezeným jednáním processu exekutivního, zavedeného k žalobě, doložené výkazem od podnikatele aneb politického úřadu vystaveným a dobu trvání poměru služebního dokazujícím.

Dalším úkolem práce nemajetné, až se účastenství ve vládě a zákonodárství dodělá, bude

β³) opatřiti nemajetným vlastnictví pospolité, kterým by podporována byla práce společná za vhodnou uznána.

Kdežto jsme v předcházejícím odstavci na zřeteli měli individuálnost majetku, rozdělovaného mezi nemajetné k výlučnému držení jakožto vlastnictví odděleného, budeme nyní zkoumati případy, ve kterých v zájmu státním žádoucno jest, změnití vlastnictví oddělené ve vlastnictví pospolité, t. j. ve vlastnictví práci společnou spravované a společně užívané,⁷³) a poskytovatí právo k rozhodování v nejvyšší instanci o tom, kolik užítku jednotlivcům přináležeti má, osobám hromadným (mravním neb juristickým) úřadu veřejného. To bude všude tam, kde jednotlivý majetek za příčinou nepatrné míry své k účelu jednotlivce, kterému přináleží, nestačí, a kde na nepatrné částice rozdroben jsa v národním hospodářství poskytuje obraz četných sice, ale nepatrných praméneků, které místo aby se sloučily v mohutné proudy národního kapitálu, ztrácejí se v písku všeobecné chudoby, účelu majetku nevyhovujícíe.

Odpor tento mezi majetkem a účelem jeho rozluštění bude spojením jednotlivých těchto majetkových prvků v tělesa majetku pospolitého, a sice nejen proto, že místo negativních výsledků četných malých hospodářství nastoupí tolikéž pozitivních třeba malých podílů jediného velkého úhrnného výtěžku. nýbrž též proto, že z majetku pospolitého pospolitost zájmů a z pospolitosti zájmů spojení sil pracovních následuje. Neboť spojení sil jest podmínkou jejich kombinace, kombinace sil nevyčerpateľným zdrojem výroby a zámožnosti.

Sem náleží především

z⁴⁾ případy, kde majitelové přirozenému monopolu se těšící, jako n. p. vlastníci zřídels léčebních, tak zvaných zdravotních míst klimatických, k mořským koupelím hodičeho se pobřeží, solin a pramenů kameného oleje, buď majetek svůj tak jak toho prospěch státu vyžaduje, využítkovati opomenou, buď obmezenou výrobou čini žádoucí všeobecné jejich upotřebení nemožným, kde slovy školy vyjádřeno majitel přístup k silám přírodním zabraňuje.

Pak jsou to

β⁴⁾ případy, kde jako při lesích,⁷⁴⁾ solinách a dolech,⁷⁵⁾ majetek následkem rozsáhlosti své na území obecním, okresním aneb státním z ohledu na nevyhnutelnost svou pro veškeré obyvatelstvo a na prospěšnost jednotné zprávy dělení dle osob nepřipouští.

Potřeba toho nám u solin a dolů následkem pro-

středků komunikačních, v době naší stále se zdokonalujících méně do očí bije, nežli u lesů, ač i u oněch přiblíží se chvíle, kdy naleziště černých diamantů budou vyčerpána, a lidstvo v zájmu budoucích pokolení přáti si bude utvoření nových kontinentů. Naproti tomu dotýká se nás již velmi citelně osud lesů našich. Poznavše, že na nich z velké části závisí zdar a zkáza našeho průmyslu a naší plavby, úroda naší země a zdraví našeho podnebí, jsme ochotni výmínečně aspoň v této příčině vyslyšeti žádost socialistů, a proměnití výlučné vlastnictví majetku zmíněného způsobu ve vlastnictví pospolité. I ti zarytí odpůrcové všelikých oprav společenských mají za pravé a slušné, aby výlučné právo vlastnické k pramenům vodovodu, rodné jejich město zásobícím, a k lesu, stínem svým je zachovávajícím, jakož i k háji, bydliště jejich před lavinami a sypučinami chránícím, bylo vyvlastněno a pospolitým vlastnictvím veškerého občanstva učiněno. Lze se tedy nadíti, že to, proč zrodil se v nich již nyní jakýsi pocit slušnosti, časem od nich uznáno a hájeno bude jako pro četné jiné případy dnešního vlastnictví odděleného platná nutnost národohospodářská!

Napotom jsou to

γ⁴) případy, kde k zachránění malého majetku před strávením jeho od majetku velkého, potřeba jest oddělené vlastnictví proměnití v pospolité.

Tak

1. na místo odděleného vlastnictví nemovi-

tého, od jednotlivců spravovaného a užívaného, nastoupí vlastnictví pospolité se společnou správou a na společný užitek všech nemovitostí, které pro svou nepatrnost aneb z jiných příčin za statky rodinné prohlášeny býti nemohou.⁷⁶⁾ Tak se navrátíme od odděleného vlastnictví práva starořímského k společnému vlastnictví pozemkovému soustavy starogermanské, vedle níž veškeren majetek nemovitý náležel národu jakožto celku, poněvadž národ jakožto celek zemi dobyl a jí jednotlivcům pouze k spolužívání přenechal; tím přilneme k soustavě staroslovanské⁷⁸⁾ a ruské⁷⁹⁾ obce, jihoslovanské zádrugy⁸⁰⁾ a obecní pospolitosti (village community) Indů,⁸¹⁾ vedle níž země a její hospodářské příslušenství, určité skupině: pokrevníků a mezi ně přijatých cizinců přináležející, pod svobodně zvoleným starostou od nich ode všech rovným právem společně jest spravována a užívána. Tyto prastaré, chudinství takřka vylučující řady hospodářské novým poměrům přispůsobiti a na takto nově položeném základu dále stavěti, bude úlohou budoucí⁸²⁾ opravy společenské. Bude to kus historického vývoje zpátečnického v pravém slova smyslu. Vlastnictví oddělené — vyvinuvši se přede vším z podmanění a přidělení země nepřátelské dobyvatelům, kteří pak od příbuzenstva svého se odtrhnuvše samostatnými vlastníky se stali, a rozšiřovavši se po příkladu, takto v cizině daném, i doma ze statků zpupných a z občin zaváděním na nich hospodářství nákladů a výtěžků, na budoucí léta rozpočtených, — vráceno bude

opět obcím, avšak nikoliv již jakožto statek zpupný, co do velikosti změnám podrobený a rodné bratry z blahobytu vylučující, nýbrž jakožto vlastnictví pospolité, nezadatelnost a výlučnost majetku celému rodu pojišťující a velevýrobou spojenými silami a sloučenými kapitály těžebnými celého rodu snadno podnikanou blahobyt všech zabezpečující. Tak rozluštěna bude i otázka posloupnosti dědičné vůči selským statkům a malému majetku nemovitému vůbec.

2. Rovněž nastoupí na místo v daleko horším položení nacházejícího se malého majetku živnostenského od jednotlivců spravovaného a užívaného vlastnictví pospolité, spůsobilé k velkému průmyslu a užívané ode všech vespolek. Již nyní mají obce své plynárny, vodovody a jatky: proč by nemohly mítí též závody průmyslové, teplo, páru a sílu elektrickou a elektro-magnetickou vyrábějící a je za ceny povolnými splátkami umořitelné přenechávati společenstvům nemajetných řemeslníků do vlastnictví pospolitého, poskytující jim takto motorů jinak jim nepřístupných? Již dnes mají obce své tržnice, omnibusy, železné a koňské dráhy, pojišťovny a spořitelny: proč by nemohly zaříditi ústřední tržnice a přenechati je za ceny umořitelné do společného vlastnictví držitelům obchodů malých, aby účastnými se staly výhod plynoucích ze zakupování ve velkém a z první ruky?

Konečně sem náleží

8⁴⁾ případy, kde místo majetku odděleného zaujme majetek pospolitý proměnou vlastnictví soukromého ve vlastnictví státní, což se stane tam, kde bude společnou prací národa neb politických částí jeho vykonávaná správa majetku onoho uznána za absolutní podmínku národo-hospodářského pokroku a tehdy když zobecní přesvědčení, že společnou správu tuto bez vyvlastnění státem a převedení pak z vlastnictví státu do vlastnictví samosprávy politických částí národa nebude lze provésti. Avšak tento přechod soukromého vlastnictví do vlastnictví státního a přechod hospodářství jednotlivého v hospodářství pospolité nebude lze připustiti bez svrchované potřeby. Neb i za vlády budoucích, hospodářskou spravedlivost zachovávajících řádů hospodářských budou živnostenské podniky v rukách státu výjimkou a v rukách soukromníků pravidlem, an by stát jinak vysokou mravní svou úlohu, obyvatelstvu nezbytné podmínky k získání společenských mimo síly jednotlivce stávajících prostředků k nabývání majetku zabezpečovati, bezdůvodně zadal za nesrovnale nižší úkol soukromého podnikatele. Neboť podnik soukromo-hospodářský obnovuje základní kapitál jenom ze svého výtěžku; kdežto hospodářství státní základní kapitál z pokladen berních plynoucí mnohem vhodněji obnovuje činností správní, rozkvět národního hospodářství a spůsobilost k placení daně podporující. Účastniti se živnostenských podniků bez důvodů svrchované nutnosti, sotva by sloužilo státu ke cti a sotva bylo by důstojnou výměnou velikých úloh státních za ne-

patrné mnohdy úkoly soukromé; zajisté ale by bylo na újmu soukromému hospodářství a tímž i státním financím. Tvořiti kapitály ostatní musí a ostane věcí hospodářství soukromého; podporovati spůsoblost k placení daní, úlohou hospodářství státního. Tak již novověký stát živnostenskými podniky se zanášející činí to méně proto, aby na občanstvu svém vydělával, a spíše proto, aby veřejným ohledům vyhověl, jako n. př. ohledům na bezpečnost státu aneb na rozkvět domácího průmyslu, an v prvním ohledu, aby kroky k obraně vlasti připravované zatajeny byly, výrobu zbraní, střeliva a látek traskavých, práce opevňovací atd. soukromému průmyslu svěřiti nesmí, a v druhém ohledu ve vzorných závodech, jako jsou n. př. továrny jeho malbou na skle a výrobou porculanu se zanášející, ty zkoušky předsebrání musí, na které odvážiti se nelze soukromému kapitálu, odkázanému na bezodkladnou výnosnost podniků, v nichž jest uložen.

Takovéto veřejné ohledy jsou též ohledy na pravidelné a bezpečné vedení toho kterého podniku a na souměrné rozdělení majetku. — ohledy, kterým stát může vyhověti převzetím podniků těch ve svou správu. Proto bude stát ve případech, kde společná práce obcí, okresů, korunních zemí, aneb veškerého obyvatelstva jakožto jednoho státního celku obecné dobro lépe pojistí, nežli soutěžící síly jednotlivých podniků soukromých, živnostenské podniky zařizovati, již zařízené vyvlastňovati a ve vlastnictví pospolitě přeměňovati. Nikdy však nebude lze

připustiti, aby počet výminečně od státu zakládaných podniků z mezí svrchované nutnosti vykročil.

Tak přenechá stát vyvlastněné podniky obchodní, které, jako určitým okresem jdoucí místní dráha s jeho ostatní soustavou komunikační nesouvisí, okresu tomuto do vlastnictví a samosprávy, a několika okresy jdoucí dráhu do vlastnictví pospolitého a do samosprávy těchto okresů a dráhu, která celou korunní zemí probíhá, do vlastnictví a samosprávy této země; avšak dráhu, na celé území státní prodlouženou, podrží ve vlastnictví a správě své. Podobné ústavy máme již v regálu poštovním, telegrafním, mincovním a ve veličenském právu vydávati papírové peníze. Jest však jisto, že budoucnost četné jiné a dokonalejší změny v lůně svém chová, o nichž my za vlády nynějších řádů společenských vychovaní a v předsudcích povšechných vůči nim zatonulí ani tušení nemáme. Proto dožije se bezpochyby již nejbližší pokolení

1. převzetí v držení státu veškerých cest komunikačních a všech prostředků dopravě osob a nákladů i donášení zpráv služících. To se stane umořením základního kapitálu tak, jak do- cílití zamýšleno pruským zákonem o železnicích daným, později ale zase zrušeným.⁸³⁾ Provozování pak dopravy a donášky na vyvlastněných taktó železnicích a ostatních prostředcích spojovacích (komunikačních), jako: poštovní dopravy osob a nákladu po moři a řekách, paroplavby, telegrafu, telefonu i poštovních rour diti se bude při- spěvký na náklad dle sazby zákonem ustanovené vypo-

čítanými beze všeho zisku. To vše pak vésti musí ke zrušení všech výsad, centralisaci majetkovou v obrovské míře podporujících, soukromým podnikům dopravním udělených, k odstranění všech proti rozumu lidskému prohřešujících se mýtných zahražek^{s4)} a k rozvržení útrat s vyvlastněním a nákladem na správu pospolitou spojených na všechny poplatníky státní,^{s5)} poněvadž plynoucích z toho největších užtků, a sice probuzení sil výrobních a zvýšení spůsobnosti k placení daně účastní budou všichni poplatníci státní. Tím zmizí z trhu ohromné množství nejvíce pohyblivých a centralisaci majetkovou nejspíše následujících hodnot a stanou se zbytečnými armády na sinekurách sedících správních radů s jejich železničnými králi, generalními řediteli, generalními sekretáři, generalními nájemci a podnájemci. Tisíce osob, od nerozumného národního hospodářství za svou lenost obrovskými premii odměňovaných, vysvobozeno bude z postavení lidských tvorů nedůstojného, a naleznou příležitost ku práci výrobné. Bez práce majetek hromaditi bude nemožno; práci bez majetku vrátí se volnost zachovati mzdu, kterou nyní velkému majetku v podobě od státu zaručených úroků musí odváděti, a otevře se jí příležitost ku střádání majetku a děláni kapitálů. Opravy tyto poskytnou státu i příležitost, aby probouzel dřímající síly výrobní na místech, kde z nedostatku spojení s trhem leží ladem, a kde jich na okamžitý výnos odkázané podniky soukromé z příčiny té nemohou vyhledávati. Státu bude lze promyšlenou sazbou vůbec a správnou soustavou

sazeb vyrovnávacích zvláště naznačiti vnitřnímu a vnějšmu obchodu žádoucí cesty, podříditi zvláště železné dráhy a veškeru paroplavbu ohledům na rychlost a bezpečnost dopravy osob a na včasnost a láci dovozu nákladního, a věnovati národní kapitály prostředkům komunikačním s tím zřetelem, aby jich nebylo do kolejí železničných zatloukáno nad potřebu, a aby železné dráhy nesloužily výhradně velkostatkům, důležitosti statků malých zanedbávajícíe.⁸⁶⁾

2. Konečně prosadí zákonodárství a vlády súčasťněná práce nemajetná, aby veškeren obchod bankovní, pro úvěr státní nevyhnutelný, ve správu státní přešel. Neb nynější banky soukromé, bursovní barony a aristokracii peněz odchováujícíe, jsou ústavy majetek centralisující *κατ' ἐξοχίην*. Již nyní bývá stát nucen v případech, když nastala potřeba výdeje v rozpočtu předvidaného dříve, nežli očekávaný příjem se dostavil, použití finančního úvěru u soukromých bank, směnky neb jiné cenné papíry u nich ukládati, a často jim i emisse svých velkých k stálým účelům správním podnikaných půjček přenechávati. Až v život vejdou nové řády hospodářské, a až nastane potřeba, aby dilem k rozšíření vlastnictví odděleného, dilem ku přeměně dosavadního majetku odděleného v majetek pospolitý, zálohy poskytoval práci nemajetné, sotva mu bude lze obejítí se bez dluhů; nýbrž bude v době této přechodní spíše ještě u vyšší míře, nežli děje se nyní, velikými úkoly těmito donucen dělati dluhy nezaložené

a založené, a převáděti ony na tyto, zkrátka uzavíráti finanční operace, které, jak zkušenost nás naučila, bankám ohromné užitky přinášejí. K tomu připočítati dlužno veliké užitky, které dávají v hospodářství státním kasovní hotovosti, pokud jich vydati netřeba, a které stát soukromým bankám na krátké lhůty, ale přece k jejich velkému zisku zapůjčuje. Všechn ten zisk připadá výlučně movitému, velkému majetku, poněvadž nynější banky jenom prospěchu jeho slouží. Proto vyžaduje národohospodářská spravedlivost, aby práce nemajetná, nepřímými daněmi na úroky oněch státních půjček přispívající a volné tyto kasovní hotovosti spolu střádající, též na zisku onom podílu brala. Nejvhodnější prostředek k tomu cíli jest státní banka, pomocí jejíž v souhlas uvesti lze prospěch finanční s důležitostí spravedlivého národohospodářského rozdělování majetku a která bankéřské své operace sítí filiálek celou zemí rozprostřenou co nejdokonaleji prováděti jest spůsobila.⁸⁷⁾ Této státní bance budou odevzdány ke zužitkování všechny státním pokladnám od soukromníků svěřená deposita a kauce, jakož i rezervy státní pojišťovny, o níž doleji bude pojednáno, a veškery příjmy, necht jsou jména jakéhokolivěk. Státní banka připiše v contocorrente státu příjmy tyto k jeho dobru a vydání k poukazu jeho učiněné k jeho tíži. Aby pro případ potřeby nemusel upotřebiti zvláštního finančního úvěru, vydá súročitelné v určitých lhůtách splatné poukázky na státní banku v obnosu, jenž preliminovaných berní a k vyplacení z pravidla nepřicházejících deposit

nebude převyšovati. Měnou peněžnou opatřené budou zníti na malé asi hodnotou nejvyšší zlaté mince počínající obnosy, aby i méně zámožnému přístupnými se staly a lid ku spořivosti pobádaly. Část úroků těchto bude lze obrátiti ke zřízení úrokové loterie, čímž poskytnuta bude vhodná příležitost odstraniti loterii o kapitály hrající, a tím druhá příležitost probouzení v lidu spořivosť.

Mimo tyto dluhy nezaložené bude stát, jak již podotknuto, též v budoucnosti uzavíratí půjčky založené. Neb jako nyní bude stát i budoucně mimořádnými událostmi přinucen, půjčky v míře rozsáhlejší uzavíratí a k tomu cíli úvěru státního ve vyšším stupni upotřebovati, nežli možno jest úvěrem nezaloženým. To bude povždy úlohou státní banky. Teprve tak mohutný ústav peněžný vymaní se z rukou drahé sprostředkovatelky, jakou jest aristokracie peněz, a zaveda rentu, vylučující možnost difference mezi cenou nominalní a kursy emise a tím i ztráty, se kterými tyto spojeny bývají, dle vzoru renty francouzské⁸⁸⁾ (avšak bez tamějších receveursů), neb dle vzoru renty anglické⁸⁹⁾ (ale bez tamější správy bankou soukromou), založí tím spolu soustavu národního úvěru v pravém slova smyslu, a dokoná tím šťastně stavbu pospolitosti, na zákonu hospodářské spravedlnosti spočívající. Neboť poněvadž za vlády budoucích řádů společenských nebude Kroesův, působilých k sprostředkování založeného dluhu státního, bude takováto banka národní k sprostředkování finančních operací státních nevyhnutelna. Kdyby od státu svěřenou jí ulohu, státní půjčku důchod-

kovou uzavřítí, ihned splnití nemohla, a kdyby bankovními poukázkami využitkováný finanční úvěr pro okamžitou potřebu osvědčil se býti nedostatečným, vypomůže si stát v případech velké nouze rozmnožením těchto a propůjčením jim nuceného oběhu, a to tím snáze, jelikož bude lze celou jejich zákonem určenou zásobu obnosem veškerých příjmů státních založiti a proto bez nebezpečí pro státní hospodářství i na čas rozmnožiti. Tato možnost poskytne státu výhody státního pokladu, jenž nebude stát nic státí, ani mu kdy chyběti.

Když bude národní tato soustava úvěru státního založena a zdokonalena, pomínou všechny provise emisní, přestanou bohatěti páni receveursové, bursovní baroni, správní radové a ředitelové, a bude centralisací majetkové odňata půda, v níž se jí dnes zvláště dobře daří. Teprve za této národní soustavy úvěru státního bude lze veřejně správě všechny přebytky kapitálů od jednotlivců nastrádané jakožto tolikere komponenty národního blahobytu v jedinou mocnou resultantu spojovati a jí jakožto národním kapitálem *κατ' ἐξουχίαν* veškery budoucně nutné opravy řádu společenského prováděti.

Práce nemajetná, v nové alianci o majetek zápasící, bude, nemá-li ovoce boje tohoto od velkého majetku opět pohlceno býti, na starosti míti

β²) zavedení nových řádů hospodářských za účelem zachování majetku již nabytého.

Neb kořisť v boji o majetek nabytou napadají, poškozují a ruší tytéž moci, jimž byla odňata, totiž při-

roda a člověk. Proti útokům jejich jest majetek za nynějších řádů hospodářských, řídících se zásadou neza-
 kročování (laisser aller⁹⁰), od Quesnaya a Smitha zastá-
 vanou, v četných případech bez rady a pomoci, tak že
 šťastní majitelé sotva ho nabyvše, opět ho pozbývají.
 Jak fyziokratům tak i smithovcům bylo hospodářství
 národní toliko skupeninou hospodářství soukromých, a
 k jejich organizaci čelící státní moc toliko obmezovatelkou
 hospodářské volnosti. Stát měl činnost svou obmeziti
 pouze na to, aby obyvatelstvu poskytoval ochranu vně
 i vnitř země; ostatně mělo ale jednotlivcům býti zůstaveno,
 aby jednali jak jim libo (laisser faire). Jak by ale od
 státní moci emancipovani jednotlivci nezbytnou organizaci
 společenskou provéstí měli, neudal ani autor důkladného
 badání po příčinách národního bohatství. Na jedné straně
 nepřestal pouze na tom, aby káral zneužívání státní moci,
 monopoly udržující, nýbrž prohlásiv vůbec od státu
 ke hmotnému blahu národa zavedené veřejné ústavy za
 pochybné zakročování v hospodářství jednotlivců, neznal
 na druhé straně cest a prostředků, kterými bylo by lze
 účel národního blahobytu jinak dosíci. Patrně přehlednul,
 že důležitosti jednotlivcův a pospolitosti jsou společny a
 nerozdílny, a nerozvážil denní zkušeností dokázanou
 skutečnosť, že z nedostatečného náhledu o stavu věci
 jednotlivci soukromého prospěchu svého vždy nechápou,
 a že k vlastní jejich škodě se prospěch jejich obecnému
 dobru často protivuje. Jenom tak jest pochopitelno, že
 ač svobodu společenskou nade všechnu pochybnost na

zřeteli měl, přece nepochopil, že stát jednotlivce osobního blahobytu se domáhajícího k cíli tomu podporovati má, aniž se povznesl se stanoviska náuky, všeliké k onomu cíli namířené státní donucování odmítající, k vyšším názorům, vedle nichž na místě státního donucování pěstovati jest samočinnou organisaci společenskou. Atomické náhledy jeho o národním hospodářství výdatně byly podporovány náukou o individualismu v právu, jak ji tehdy hlásali zastavatelé práva přirozeného. Jako upíral Adam Smith státu právo, míchatí se v rozvoj národního hospodářství, tak se individualism právní opíral státní moci, zakročující v právu ve prospěch jednotlivce. Jako onen se domníval, že, obmezeno-li bude donucovací působení státní na případy ochrany od státu právu poskytované, získá svoboda hospodaření, tak předpokládal tento, že obmezením donucovacího působení státního na případy zamezování škod činěných od jedněch druhým, získá svoboda osobní. Účinek náuk těchto byl ohromný; řídil se jimi rozvoj hospodářských řádů století našeho. Řády tyto nejsou leč způsobami k prosazení prospěchu soukromého bez ohledu na pospolitost. Umožňují nakupení majetku bez ohledu na účinky jednotlivého obchodu. Jsou zvláště lhostejny vůči výdělku na útraty existenčního minima. Připouštějí n. př. bez ohledu na nutnost existenčního minima donucovací vyvlastnění; a nepřipouštějí povinného státního pojišťování, jež na ně zřetel bere. Proto stane se nutným

α³) výboj nových řádů hospodářských k za-

chování majetku nabytého proti nepřátelským mocem sociálním,

α⁴) zavedením existenčního minima majetkového, a sice především

1. majetku nemovitého. Potřebu, k výživě nevyhnutelnou nejmenší míru majetkovou jednotlivci zachovati, nahlíželi již v šedé dávnověkosti předkové dnešních vzdělaných národův indogermanských a semitských. Tak rozdělil již Mojžíš r. 1550 a Lykurg r. 884 před Kristem zemi vlasteneckou na úděly rodové, tak že každý úděl rodině, které připadl, slušnou výživu zabezpečoval. Tak bylo jak ve staroslovanské obci tak i ve starogermanském rodu a do něho přijatém družstvu rovnoměrným rozdělením majetku o to pečováno, aby měl každý míru majetku pozemkového, k zachránění sebe a vývoji osobnímu nevyhnutelnou. Zavedením práva vlastnického svrchované svobody nastal v tom časem obrat. Rolnickému stavu přináležející členové pospolitosti byli z největší části majetku nemovitého zbaveni, a zbytek denně rostoucím břemenem dluhů přetižen není dalek okamžiku, kdy přejde též v ruce kapitálu movitého. Co se týče zvláště vyvlastnění pozemků exekučními dražbami, není leč následkem dluhů hypotekárních ode dne ke dni bujněji rostoucích, a ty opět jsou jenom přirozeným účinkem nynějších řádů hospodářských, dle nichž majetku movitému volno jest do nekonečna rozmnožovati se a fondy své v nemovitostech ukládati. Z toho hrozí pospolitosti nebezpečí, že budou všechny statky nemovité v jisté

době v rukách několika peněžných aristokratů sloučeny. Nebezpečí toto jest již blízké, jelikož majetek nemovitý z většího dílu se octnul před alternativou, buď parcelováním a částečným odprodejem, buď scelováním za účelem levnější výroby vymknouti se z náruči moci peněžných, oboje však dostavení se zla jenom zrychluje. Neboť statky rozdrobené jsou vítanou kořistí centralisace majetkové a scelování pozemků vhodnou příležitostí ku poplávce po peněžných kapitálech k tomu potřebných. Z této nouze by statkáři asi již nyní rádi vybředli částečnou změnou dosavadních řádů majetkových. Tou by bylo zabezpečení minima majetku pozemkového zákonem agrárním, vedle něhož by určitá míra země s náležejícími k ní stavbami a s hospodářským příslušenstvím živým i mrtvým z vyvlastnění cestou exekuční byla vyloučena. Vyloučení to bude možno provesti s větším neb menším obmezením soukromého práva exekučního. Tak bude lze obmeziti dosavadní právo hypotečního věřitele na právo statek jemu v zástavu daný toliko sekvestrovati a z výtěžku sekvestrace jenom zbytek, jenž existenční minimum převyšuje a exekutovi na žádný pád odebrán býti nesmí, k zaplacení dluhů hypotečních upotřebiti. Miliony statků selských bude tím zachováno individualní práci, miliony rodin stavu středního, miliony fondů vychování národním.⁹¹⁾

Nejmenší míru majetku pozemkového dlužno zachovati i při svobodné dělitel-

nosti a dobrovolném prodeji majetku nemovitého,⁹²⁾ poněvadž parcelování, pokračující nad nejmenší míru pozemků, kterých jest k racionálnímu hospodaření nevyhnutelně třeba, majetek pozemkový v same dává centralisaci majetkové od velkostatků vycházející. Toto minimum se rovněž tak jako svého času allod starogermanské branné obce, a úděl majetkový staroslovanského rodu osvědčí výborným prostředkem proti vzniku rolnického proletariátu.

Avšak nelze rolnických statků velikostí existenčního minima zachovati, pokud trvá neobmezená dělitelnost dědičká: ta účinkuje přímo proti oně. Lze ji však omeziti majoráty, ústavy výbavu pojišťujícími, zvláště pak malými svěřeními a donucováním vlastníků jejich k výbavě příbuzných na statku svěřenském ostatí si nepřejících.⁹³⁾ Právě jako pokrevný neb do svazku příbuzenstva přijatý jinoplemenník vedle starogermanského rádu majetkového (vyjma svolení příbuzných) o allodu, a jako ve staroslovanské obci žádný člen její o údělu mu přiděleném poslední pořizení činíti nesměl, nýbrž u těchto národů jinak než v právu římském dělení dědičné zde připouštějícím statek od otce zděděný na všechny členy kmene, rodu a rodiny k společnému užítku a do společné správy pod zvolenou hlavou rodinnou přešel, nebude lze ani vedle budoucího dědičného práva rozdělití nemovitý statek svůj posledním pořizemím v podíly pod nejmenší míru zákonem ustanovenou. Existenční toto minimum bude společným vlastnictvím rodiny na statku

usazené a bude, jako někdy spolkový majetek rodu neb příbuzenstva býval, mezi živými i pro případ smrti statkem nedělitelným a nezcizitelným.⁹⁴⁾

2. Též existenční minimum majetku movitého bude nutno každému zachovati, nemá-li veškeren stav živnostenský časem rozdělit se na jediné dva tábory majitelů velikého jmění a proletářů. Tím, že od zrušení cechů nepečováno ani o technické vzdělání ani o výdělek živnostenského dorostu, jest rozdělení toto den ke dni příkřejší, a zmáhá se přesvědčení, že výsadním listem živnostenské svobody bez záruky dovednosti v řemesle a spůsobilosti k výdělku odevzdán jest řemeslnictvu a maloživnostenstvu nůž bez střenky a ocele. Obojím je opatří k účastenství ve vládě a zákonodárství dospělá práce tím, že založí školy potřebám doby naší přiměřené a na místě neplodného vševědovství rozumné a ušlechtilé vědění věcné pěstující,⁹⁵⁾ zvláště nižší a vyšší školy odborné, a že jim zabezpečí, určitou nejmenší míru jmění proti všelikým útokům lidí právo naň vedoucích. Netoliko nejnutnější oděv a k zaopatření výživy exekutovy a rodiny jeho nevyhnutelné náčiní a nádobí řemeslnické bude z exekuce vyňato, nýbrž bezvýminečně též ostatní domácí ke slušnému živobytí nevyhnutelný nábytek, zvláště pak veškery ku vzdělání a oddechu sloužící předměty vědecké a umělecké, jako knihy, časopisy a nástroje hudební.⁹⁶⁾ Ani důchody exekutovi přináležející nesmí přes určitou bez ohledu na osobní spůsobilost jeho k výdělku vypočítanou a k zabezpečení existenčního minima nutnou

míru obnosu svého vedení práva podléhati. Nebude lze právo vésti ani na dobytek ani na potah rolníkův k obdělání pozemku existenčního minima nevyhnutelný, ani na přeslici, ani na šicí stroj švadleny, ani na stav tkalcovský, ani na lis tiskařský, ani na jakýkolivěk stroj průmyslníkův a obchodníkův k provozování živností jejich nezbytný, ani na náležející k nim příslušky a zásoby, ani na mzdu, ani na služné splatné ve lhůtě zákonní a do dne podání žaloby ještě neprošlé, — pokud nebudou převyšovati nejmenší cenu, nad niž zákon vedení práva připustí.

Z druhé strany bude výdělek dělníkův, řemeslníkův a obchodníkův zabezpečen rozsáhlým zákonním právem zástavním na roli, stavení, stroji, podniku, slovem: na předmětu práce neb dodávky. Živnostníkům těmto bude třeba propůjčiti možnost, aby v předepsané zákonem lhůtě promlčecí účty své na příslušném soudě ohlásivše v pořadí podání těchto pro pohledávky své zákonního práva zástavního vydobyli, a aby v další lhůtě promlčecí pohledávek svých soudně dobývajíce z obnosu, za nějž zástava v cestě exekuce vydražena bude, dle pořadí pouhým ohlášením vydobytých práv zástavních zaplacení došli.

β⁴) Zachovávajíc majetek na rovni existenčního minima, rozluštila by k účastenství v státní moci dospělá nemajetná práce úlohu, kterou jí ukládají ohledy na zachování majetku nabytého, toliko z polovice. Nikoliv setrvati pohroužen na dně existenčního minima, nýbrž

vypnutí až k rovni majetku střední veličiny, aneb jinými slovy řečeno, zachování stav střední musí býti cílem jejím v boji o majetek. To jest ale nemožno, dokud peněžný kapitál ostatními kapitály neobmezeně vládne. Silou své snadné mobilisace a soustředivosti k útoku hromadnému býval peněžný kapitál v boji o majetek od jakživa vítězem, a bude jím povždy nepřijde-li ostatním kapitálům nemovitým a movitým pomoc odjinud. Tuto pomoc jim od státu opatřiti bude jednou z hlavních úloh nemajetné práce k účastenství ve státní moci povolane. Neb vítězný kapitál peněžný podmaňuje si majetek zvyšováním míry úrokové, a máje na zřeteli toliko svůj prospěch, a nehledě k míře, kterou k udržení podnikatelstva zachovati dlužno, zvyšuje vedle zákona centralisace majetkové poplatnost jeho bez slitování, tak že, nepřekáží-li tomu vyšší moc, závazky úrokové stále rostou, až zadlužený podnikatel přinucen jest, na zaplacení lichvářských úroků nejenom veškeren zisk podnikatelský vynakládati, nýbrž k cíli tomu i z kapitálu bráti, úroky kapitálem platiti, kapitál strávit, továrnu zavřít, dělníky propustiti, vlast opustiti a průmysl svůj do zemí, lacinějších kapitálů mu poskytujících, přenesti. Proto se zasadí k účastenství v státní moci dospělá nová socialní moc, o to, aby zřízen byl statistický úřad, jenž by měl v patrnosti stav veškerých dluhů národních, a aby otevřeno bylo zvláštní oddělení v ministerstvu obchodu a tržby pro záležitosti veškerého úvěru, aby uděleno bylo pří-

ročí zadluženému statkářstvu, aby od státu upravena byla míra úroková pod obnos běžného pozemného a pod míru prostředního zisku v podnicích výrobních a obchodních, vůbec aby zavedeny byly všemožné prostředky k úlevě kapitálu jak nemovitému tak i movitému od břemene, které na ně až k úpadku nakládá kapitál peněžný.

Nejenom proti nepřátelským mocem společenským bude třeba brániti získaného majetku, nýbrž i

β²) proti nepříznivým silám přírodním. Jest totiž nepopíratelným právem a nezbytnou povinností státu, brániti pospolitost proti nebezpečí, jež vzniknouti může z lehkomyšlnosti aneb ze zločinu jednotlivcův aneb zlou náhodou. To vyplývá z účelu jeho, vedle něhož má býti ochranou národů. Ono právo a tato povinnost platí, i když pospolitost ve svém majetku ohrožena jest zločinným, lehkovážným aneb toliko nahodilým rozpoutáním sil přírodních. Z toho vyplývá právo i povinnost státu, donucovati k pojišťování. Ponechávaje pojišťujícímu, aby majetek svůj pojistiti dal u kteréhokoliv od veřejné správy ktomu oprávněného ústavu pojišťovacího zachová stát individuální svobodu; avšak donucuje občanstvo v určité lhůtě volnosti této nepouživší pojistiti se, vykoná stát toliko právo a povinnost svou pečovati o obecné dobro.⁹⁷⁾

Stát se povznese nad individualism přirozeného práva; a nesníží se, aby politice krátkozrakého sobectví

obětoval dalekosažné účele pospolitosti. Naopak těmto k vůli obmezí hospodářskou volnost jednotlivcův a překážeje, aby vlastní dobro zanedbávajíce, obecného dobra nepodvraceli, bude je spolu k hájení vlastního jejich prospěchu donucovati.

Toto státní pojišťování bude úkolem zvláštního oddělení pojišťovacího v ministerství obchodu a tržby, a tam, kde stát z více samosprávných zemí jest utvořen, zvláštních oddělení pojišťovacích ve správě zemské a úřadnictva k vybírání daní určeného a podporovaného od techniků postavených v úřadech správních.

Premie pojišťovací budou vybírány jako jiné správní poplatky a budou míti též podobu jejich, pokud budou poměrnými toliko příspěvky k výlohám správním a k náhradě škod; nebudou ale poplatky, nýbrž skutečnou daní, pokud budou více obnáseti. Vybírání premii a vyplácení pojištěných a splatných náhrad za škody na pojištěných předmětech vzaté bude úlohou berních úřadů. Těmto bude lze vykonávati i dohlídku, zda-li zákon o povinném pojišťování jest zachováván, že vybírajíce daň z majetku spolu si předložití dají polici a kvitanci na důkaz uzavřeného pojištění aneb udržení jeho platnosti, pojištěn-li majetek u pojišťovny soukromé, a že vybíratí budou spolu s daní premie a poplatky pojišťovací, pojištěn-li předmět u pojišťovny státní.

Aby soukromé soutěži dostatečné pole bylo zachováno, bude obnos u státní pojišťovny pojištěný vždy nějaké procento pod skutečnou cenou předmětů přihlášených po-

jištěn, tak že pojišťovacímu na vůli bude ponecháno, voliti mezi prospěchem bezvýminečné záruky, kterou ohledně případné výplaty dává stát a výhodou možného zvýšení pojištěné sumy u soutěžící pojišťovny soukromé.

Konečně musí k účastenství v státní moci dospěla nová sociální moc na zřeteli míti

γ²) pojištění existenčního minima pro případ nespůsobilosti majetku nabývati.

Neb mohou nejen naskytnouti se případy, že lidé nemajetní ku práci spůsobilí vzdor všelikému vynasazení úřadů správních vedle shora ⁹⁸) učiněných návrhů prameny výživy jim vyhledávajících, příležitosti ku práci nenaleznou, nýbrž, jako bohužel dnes často bývá, bude též budoucně, že nemajetní, příležitosti k výdělku vyhledávající, stanou se ku práci nespůsobilými. V prvním případě jsou to krise v průmyslu a tržbě, v druhém případě nemoci, úrazy a sešlost věku. V případech těchto vlastní pomoc nedostačuje, nýbrž jest věcí státu, aby jakožto ústav ke blahu veškeré pospolitosti založený k ochraně její před škodami, z nezaviněné málomocnosti⁹⁹) jednotlivců jí hrozcími, ve prospěch lidí ku práci nespůsobilých, zakročil organisací veškerých jejich sil. Ponechávaje pojišťujícím plnou volnost, vyhledati si k tomu cíli pojišťovnu soukromou, zavěde jakožto nejvhodnější způsob takového zaopatření povinné pojištění od státu zaručeného existenčního minima pro případy nespůsobilosti k výdělku

všech občanů státních bez rozdílu stáří, pohlaví a povolání, a jakožto nejspůsobilejší prostředek k tomu všeobecnou existenční minimum pojišťovací daň progressivní.

Daň pojišťovací budou platiti obmyslení aneb zákonní jejich zástupcové a pro případ částečné neb úplné nespůsobilosti příslušná obec; nikdy však podnikatelé jakožto podnikatelé. Neb by jim beze všeho právního důvodu uložen byl závazek, který by cestou »svobodné« smlouvy námezdní se sebe snadno svalili na dělnictvo. Tomu by pak povinným pojišťováním dostalo se pochybného dobrodiní, že by proto, aby nemuselo trpěti hlad nahodilým kdysi neštěstím, bezpečně hladovělo ihned.

Avšak bude třeba zavázati zákonem davatele práce k dohlídce, aby pojištění dělníkův a úředníků jejich v platnosti bylo udrženo, a ke srážkám státní pojišťovně náležejících premií a poplatků pojišťovacích ze mzdy a příjmů dělníkům vyplacených.

Povinnost k pojišťování bude všeobecná a tedy ne pouze na dělníky továrnické obmezena. Neb nesnadný-li jest nyní úkol nemajetných majetku nabývatí, není příliš snadný úkol majetných, majetek svůj zachovati. Aspoň učí zkušenost, že majetek zřídka přes třetí koleno rodu bývá zachován;¹⁰⁰⁾ naopak stává se velmi často, že boháč na měkké podušce zrozený umírá na tvrdém slámníku jakožto žebrák.

Jako davatelé práce, premie a poplatky státní po-

jišřovně splatné svým dělníkům a úředníkům při výplatách mzdy a služného povinni budou odpočítati, tak bude třeba i úředníkům i služebníkům státním dlužné premie a poplatky od služného odtahovati, tak že od podnikatelův a státu za dělníky a úředníky jejich odváděné a rozmnožováním rodin vzrůstající premie dle právního důvodu svého budou pravidelnými srážkami ze mzdy a služného. Bude tedy jak podnikatelstvu tak i státu mzdu i služné té výše ustanovovati, aby dělníci a úředníci vzdor oné dani nebyli obmezováni ve svém existenčním minimu, aby mohly v rodinné svazky vcházeti a rodiny své živiti. Kromě prospěchu, ježž míti budou z laciné správy a z toho pocházejících levných premií státní pojišřovny, vyplynou z činnosti její další výhody, a sice ušetřiti se ztráty pensí, které jest snášeti nyní vdovám opět se vdávajícím jako trest za vystoupení ze vdovství, a zrušeny budou neracionelní na principu milosrdenství zakládající se pensijní pravidla.

Ovšem nelze při tom přehlednouti veliké obtíže, stavící se v cestu provedení těchto oprav, obtíž totiž nesdaňného důkazu o tom, že jest kdo nesdaňností k práci nevinnen, obtíž výpočtu, kolik kde existenční minimum obnáší, a obtíž opatřiti sumy, kryjící ohromné státní výdeje k vypláčení pojišřtěných důchodů potřebné.

Avšak první obtíž lze překonati dílem pomocí organizace v odstavci ϵ^3 oddělení (B c. α β^2) o nové alliance na obranu proti strojené centralisaci majetkové, v kteréžto obraně domáhají se nemajetní spravedlivého

rozdělení moci politické ode mne shora vyličeného dílem ustanovením, že pojištěné existenční minimum vždy zůstati musí pod průměrnou mzdou a pod průměrným služným, aby předešlo se tím klamnému předstírání nespůsobilosti ku práci a jejího nedostatku. Druhé obtíži bude lze vyhnouti se, vyhradí-li si stát opětovnou revisi podmínek existence a pro případ i částečnou změnu důchodu k zaopatření nejmenší míry majetkové k živobytí potřebné. Třetí obtíž vyrovná se z největšího dílu tím, že na místo nynější nedokonalé správy veřejného chudobnictví, na pouhém milosrdenství spočívající, nastoupí mnohem dokonalejší soustava povinného pojišťování, zrušíc největší díl břemen k nevyhnutelné nyní podpoře chudých na obce uvalených. Ano skoumáme-li nesoustavnost nynější správy chudobnické, dle níž obce bez ohledu na to, zda-li jest chudoba zaviněna čili nic, nejen nemajetné živiti, nýbrž i útraty postřku nesouce lenost cestováním pro vyrazení odměňovati musí, a uvážíme-li, že chudoba jakožto hlavní zdroj zločinů vzdor všem těmto obětem rok co rok zavinuje nesčíslné škody na národním jmění krádeží, podvodem, lupem a zhářstvím páchané, a zaviněnou tím potřebou robotáren a trestnic rozmnožované, tož sotva pochybíme, pravíme-li, že povinnost ku placení daně jakožto fondu, z něhož důchody existenční minimum zabezpečující, pojišťovány budou, občanstvu obtížnější nebude, nežli břemena, ukládaná naň dosavadními daněmi, nevyhnutelnými ke krytí nákladu, ježž činiti třeba na podporu chudých ještě k tomu nedostatečnou, jakož i na

hojení všech těch ran zasazených národním blahobytu nákazou mravův, již nedostatek plodů a chudoba šíří.

A kdyby se ináklad obou soustav kryl, jest přece mezi dosavadním chudobnictvím a navrženou ode mne soustavou předstižnou ten veliký rozdíl, že ono chudobu předpokládajíc jenom neštěstí její zmírňuje, ale soustava pojišťovací ode mne navržená vzniku jí nedávajíc na prasto ji vylučuje.

Ovšem že ti, kdož hlásí se ku praporu manchestrovství a ke hrudě římského práva připoutáni jsou, mne pro opovázlivost, s kterou se smlouvám soukromoprávním obecnému dobru se protivícím na odpor stavím, odsuzovati budou. Avšak nechť jsou pamětlivi toho, že soukromoprávní smlouvy o rozdělení majetku rozhodující, daleko za obchod od smlouvajících se stran zamýšlený zasahují, že každá k nabývání, zastavení neb zadání majetku směřující smlouva soukromoprávní, každá poslední vůle, každá posloupnost zákonná, každé darování, každá zápůjčka a směna, všechny smlouvy námezdní, pachtovní a služební nejenom soukromoprávní poměry zakládají, nýbrž na rozdělení majetku mezi lidem účinkujíc tím na veškeren řád společenský působí.

Nesmíme tedy na smlouvy tyto pohlížeti výlučně sklem římského práva oku našemu špatně sloužícím, aniž je posuzovati vedle přirozeného práva a nauky jeho, v předešlém století všeobecnou platnost mající, a individualnost v právu hlásající, nýbrž nezkaleným zrakem práva, obecně

dobro od důležitostí soukromých rozeznávajícího, a ve světle sociální vědy, která státu za povinnost ukládá, aby občanstvo donucoval, hleděti si důležitostí svých, jak toho obecné dobro vyžaduje.

V jaké míře jsem sám úloze této dostal, zda-li opravy řádu společenského ode mne navržené nepřekročí meze ve prospěchu pospolitosti nutného obmezování jednotlivců, posoudiž sám, laskavý čtenáři, a za pokus můj, přispěti dobře míněnými návrhy k rozluštění sociální otázky, odplatiž se mi kritikou, která by náhledy mé opravila neb vyvrátila. Jelikož navržený ode mne nový řád hospodářský násilného převratu nynějších řádů společenských se vystřihaje takorůzka z vlastního jejich pně vyrůstá: jeví se býti nejpřirozenější a nejpohodlnější cestou ne-li ke konečnému, tedy aspoň ku přípravnému rozluštění otázky sociální. Cesta tato zdá se mi býti přirozenější, nežli ta, kterou navrhl výtečný německý politický ekonom, na kteráž totiž osvojování ovoce cizí práce tím má býti přítrž učiněna, že prostředky výrobní a od nich nerozlučné příbytky lidu pracujícího podléhati mají ústavu veřejného práva, a že vlastnictví soukromé z něho vyňaté obmezeno býti má na předměty a prostředky zpotřeby.¹⁰¹⁾

Nebo tak by bylo právo vlastnické ke všem prostředkům výrobním v skutku zrušeno; čehož, jak jsem dokázal, z ohledu na pokrok člověčenstva připustiti nelze a v plánu z historických důvodů předvídaného boje o majetek zbytečným býti se jeví.¹⁰²⁾

γ) O v o c e n o v é a l l i a n c e .

Až člověčenstvo nových oněch řádků hospodářských dobyde a jimi zabezpečené spůsobilosti k nabývání majetku těšiti se bude, poskytne. hospodářství rozličných národů radostnější obraz, nežli podává stav jeho nynější. Započne drobení ohromných skupenin majetkových: řádnou budou nepřehledné nyní řady proletariatu. Kdežto tvoření majetku v době naší po zákonu centralisace majetkové pokračuje, bude diti se pak po zákonu hospodářské decentralisace. Tělesa majetková, měrou a cenou nad statky zákonem dovoleného maxima vynikající, budou se rozpouštěti v drobné částice. Přitažlivost mezi těmito a mezi prvotními tvary majetkovými, tvůrčí silou společné práce nemajetných nastřádanými, srážeti bude shora a zdola přicházející živly majetkové ve statky pro blahobyt národa prospěšné nejmenší velikosti. Určení a zachování statků těchto jakožto statků rodinných, kterých nebude lze ani rozdělovati, ani zadlužovati, ani postupovati, bude míti za následek množení stavu středního a nové s prospěchem státu srovnávající se rozdělování jmění.

Vedle těchto nedobytných útlků vlastnictví odděleného budou zakládati se neméně bezpečné tvrze vlastnictví pospolitého.

Člověk ve venkovské obci zrozený bude spoluužívatelem veškerých obecních pozemkův a příslušejícího k nim hospodářského příslušenství. Poněvadž tělesným a duševním pokrokem jednotlivce šířiti se bude blahobyt a

osvěta veškeré obce, nebude vychování nového státního občana výlučnou povinností rodičů, nýbrž záležitostí, kterou jakožto jednu z nejvyšších svých důležitostí na srdci míti bude veškera pospolitost.

Kde tedy síly rodičů nedostačí, tam se o výživu a zaopatření nezletilých postará obec. Vyučování bude bezvýmínečně věcí státu. Pokud nedosáhnul dospělosti, nebude žádný člen obce ku práci hospodářské přidržován. Věk nedospělosti bude výlučně školnímu vyučování, tělocviku a cestování výzkumnému věnován. Kde při zkoušce, po dosažené dospělosti pod přísným dozorem státním předsevzaté, objeví se výtečné hlavy, bude jim dána příležitost dle chutě a předběžného vzdělání svého vstoupiti do školy buď odborné, buď všeobecné vzdělávací.¹⁰³⁾ Náklad na jejich vydržování ponese obec, a pak-li by prostředky její nestačily, stát. Výloha ta bude ale považována za zálohu, kterou chovanec obcí neb státem takto podporovaný způsobem v zákoně předepsaným splatiti musí, jakmile najde trvalý pramen příjmů, existenční minimum převyšujících. Ostatní žáci, kteří nebudou pro vyšší studie spôsobilí, budou, dospělosti dosáhnouce, bezvýmínečně přidržováni ku práci hospodářské v obci, podléhající při tom povinnosti, účastniti se vyučování opakovacího, pokud nedosáhnou let, kde jim nastane povinnost branná. Učení opakovacímu podrobená mládež nebude pracovati přes určitou dobu, a sice tak, že bude hodin práce přibývati o tolik, kolik jich bude ubývati vyučování, tak že na př. při práci osmihodinné v prvním

půlletí cvičení patnáctiletých hodina práci hospodářské a 7 hodin učení opakovacímu, a v druhém půlletí cvičení osmnáctiletých hodina učení opakovacímu a 7 hodin práci hospodářské věnováno bude. V čele správy obecní bude státi starosta od veškerého občanstva zvolený. Nemovitý majetek obce bude nezadatelný, pod určitou míru nedělitelný a nad určitou míru nescelitelný statek veškerého občanstva, z jehožto užívání toliko nepolepšitelné zločince a lenochy bude lze vyloučiti. Člověk v chudé chýži zrozený nestane se, jako z pravidla nyní bývá, obětí dříve nebo později dostavujícího se hladomoru. Neb jakmile bude dosavadní lžisvobodná soutěž odstraněna a nynější nevolná smlouva námezdní pod dozor pospolitosti postavena, přestane též mzda býti pouhým žoldem; a dostatečnost její, dělníku a úředníku prostředky k zachování a osobnímu vývoji zabezpečiti, nebude, jako jest nyní, zbožným přáním, nýbrž stane se skutkem. Poskytne jak dělníku tak i úředníku prostředkův, nejenom rodinu obživiti, nýbrž i kapitál nastřádati, ode dna existenčního minima k rovni majetku středního jej rozmnožiti, a z proletariátu ku stavu střednímu se vyšínouti. To jim bude lze tím snáze, poněvadž dítky, kterými chudoba stědre bývá obdařena, budou jim v skutku požehnáním a nikoliv kletbou, které dle náhledu malthusianů vystříhati se dlužno. Neb až budoucí zřízení hospodářské v život vstoupí, nebude obyvatelstvo, jako jest za nynější vlády práva silnějšího, pouhou skupeninou v atomy rozptýlených, kteří sotva pro denní zpotřebu dostatek vyrábějice, statky

ztrávené zcela nedostatečně obnovují, z čehož pochází, že ze zásob potravních na jednotlivce tím menší kvotient připadá, čím více novorozenci zemřelé počtem předstihují, nýbrž množení jednotlivců provázeno bude vzrůstem sil výrobních, které soustava v pravdě národohospodářská vesměs učiní výdatnými činiteli výroby, poskytující kombinovanou, ryzím vlastenectvím nadšenou a k obecnému dobru jakožto ke konečnému cíli směřující činností národu bohatství, které rovnoměrně rozděleno jsouc, každému existenční minimum a většině majetek střední velikosti zabezpečí.

Jako mezi obyvatelstvem rolnickým obec, tak bude mezi obyvatelstvem průmyslným podnikatelstvo zodpovědno za dostatek výživy dělnictva a jeho dorostu; podniky pak závazku tomuto nedostačující budou jakožto pokusy obecné dobro ohrožující i proti vůli dělnictva, po zásadách artelů též zisku jejich súčasného, zavírány. Dělnictvo propuštěné pokud nové práce nenajde, bude těšiti se důchodu ze státní pojišfovny na základě smluv pojišfovacích, jež uzavíráti bude každý zákonem doňucen. Vždyť musí státu více záležeti na blahobytu veškerého dělnictva a jeho potomstva, nežli na bohatství několika podnikatelů.

Tak ustoupí nyní více zločinná nežli lehkovážná netečnost k očividné zkáze lidu pracovního a k dokázané zvrhlosti jeho s morem kořalečným rozšiřované, a předstíranou nezbytností lihovarníků z ohledů finančních bohužel často i od zástupců lidem na sněmy vyslaných za menší zlo vydávané, moudré péči národa o zdar a mravní

povznesení svého pracovníctva. Co bylo s hora řečeno o výchování, výběru a zdokonalování zvláště nadaných hlav v obyvatelstvu rolnickém, bude mít platnost svou i ohledně obyvatelstva továrnického s tím toliko rozdílem, že zálohy na vzdělání nadaných jeho synů dávati budou podnikatelstva. Nynějšímu bezpráví, zákonem sice v ochranu branému, avšak zásadě hospodářské spravedlivosti se rouhajícímu, vedle něhož průmyslu obětovaný a při něm spůsobilost ku práci a výdělku pozbyvší dělník na stará kolena zmračený a vysílený se ženou a dětmi od podnikatele obci k zaopatření vrácen bývá, bude konečně učiněna přítrž. Jelikož dívky dělnické dílem v pospolitostech, dílem při závodech průmyslných hojnou mítí budou příležitost, aby tělesně i duševně vyvinouti se mohly, a jelikož školy jim otevřené při vyučování na potřebu a spůsobilost k nabývání majetku, jakožto na přední kulturní důležitost přiměřenou váhu klásti budou, nabude rodina tím větší spůsobilostí ke tvoření kapitálu, čím četnější bude.

V národu, o práci pro své dělnictvo tak rozsáhlou péčí vyvinujícím, nebudou práci hledající mítí ani nouzi o výdělek, ani nedostatek příležitosti ke strádání kapitálů. Jelikož pilným a spořivým nebude nedostávati se příležitosti, aby ve statecích nemovitých, daleko lépe než nyní rozdělených, úspory své ukládajíce buď vlastnictví oddělené, buď podily na vlastnictví pospolitém nabývali, tož bude ze všech těchto příčin postup nemajetných ve stav střední usnadněn. Nedostatek výdělku bude toliko

osudem lenochův a lehkovážných. Pilní a hodní dělníci budou proti ztrátám na jmění krisemi tržebními aneb jinými nehodami hrozícím a bez viny své utrpeným chráněni povinným pojišťováním důchodů, pro případ nedostatku díla aneb nespůsobilosti ku práci existenční minimum zabezpečujících.

Táž péče bude od pospolitosti věnována tak zvaným svobodným stavům a přestane konečně s rozumnou veřejnou správou nikterak nesrovnávající se dosavadní obyčej, že stát čtvrt století nejnadanější mladíky na učence jako na doktory lékařství a právní přátele lidu vychovává, aniž se stará o cesty a prostředky, aby vzdělání tohoto ku prospěchu veřejnému i osobnímu též mohli užiti. Pamětliv jsa shora vyloženého společenského zákona, že pouze theoretické na spůsobilost nabývání majetku nehledící národní vyučování s prospěchem státu se nesrovnává, bude stát na místě živnosti postrádajících učencův odchovávatí učené živnostníky.

Ani dělník ze školy odborné neb pokračovací vystouplý nebude, pokud týče se výtěku, ponechán náhodě neb libovůli, jako jest nyní, nýbrž nalezne dílem v podnikách dle vzoru partnershipův zařízených a dělníkům nejenom slušnou pevnou mzdu, nýbrž i v poměru k ní vypočtený podíl na zisku zabezpečujících, dílem v prostředcích pomocí státu a společenstev samostatně se zaříditi dovolujících, dílem v pravé svobodné soutěži cestu, kterouž by jakožto samostatný živnostník tolik si vydělal, aby nastrádal nejmenší míru majetku živobyti mu zabez-

pečující. Nabytého výtěžku nebude mu zkracovati ni-
žádná daň spotřební. Závazek malého majetku k placení
daně bude osvobozením existenčního minima od všeliké daně
na nejmenší míru obmezen, a přání dělníka, o lidské
důstojnosti své uvědomělého a v tragickém boji pracov-
nictva nemajetného s majetníky nepracujícími podléha-
jícího — přání takového dělníka, aby za práci, v potu
tváře po celý život konanou, sebe menší, jen když skromné
živobytí pojišťující majetek, buď si pozemek, buď si ka-
pitál důchod dávající mohl svým zvatí, toto nyní v nej-
řidších případech splnitelné přání stane se z pravidla
skutkem. To bude tím snadnější, jelikož zavedením ma-
jetku pospolitého ve všech případech kde práce společná
k nabývání majetku vydatnější býti se osvědčí nežli sa-
mostatná práce na sebe samy odkázaných a vedle sebe
a pro sebe působících jednotlivců, podíl jednotlivých občanů
státních na společném bohatství národa poroste, a jelikož
zachováním vlastnictví odděleného ve všech případech,
kde práce jedinečná po zákonu vývoje a individualnosti
k nabývání majetku vydatnější se osvědčí nežli práce
společenská, majetnost v národě největšímu rozšíření
těšiti se bude. Miliony jiter naprosté půdy lesní, která
teď není obdělána dílem z netečnosti, dílem z nedostatku
kapitálu, dílem z ohledu na výnos, na nějž není naděje
pro četné ke správě nesčíslných oddělených malých lesů
nevyhnutelné lesníky — budou pro vlastnictví pospolitě
vyvlastněny a zalesněny, a posavadní od jednotlivců ke
škodě všech dějící se užívání půdy ustoupí racionelnímu

lesnictví, jež ponese užitek veškerému občanstvu. Nyní táhne se již od úpatí velehor do středních výšin jejich les, a vystupují tam lysé stráně, zde chudé hole; za čas zalesní se stráně a zazelenají hole, a započne na nich racionelní pícnictví. Dole na rovině u�říme silnice a polní cesty velikolepým stromořadím ovocným okrášleny, břehy potoků, rybníků, řek a jezer vrbou košařskou, černou a bílou olší obroubeny, a v hojnosti stromoví lesního a ovocného genialní idey Crottův a Liebichů všeobecně provedeny. Zazelenají se nivy kraje vlasteneckého, které vlastnictví oddělené majíc toliko osobní prospěch na zřeteli, všeliké okrasu stromové oloupilo, a honositi se budou bujnou zelení, kterou je okrášlí práce vlastnictví pospolitého. Nynější jednotvárnost našich lesů jehličnatých přeruší rozkošný soulad barev dubů, líp, jilmů a olší, javorů a akácií, bílých jasanů, kanadských topolův a jiného cizokrajného stromoví ušlechtilého. Pokraj lesa bude vrouben morušemi a jinými ovocnými stromy. Vlastnictví pospolité rozšíří po celé vlasti hojnost drahocenného dřeva stavebního a k náčiní a nářadí spůsobilého, a zasype zemi naši nejvzácnějším ovocem z rohu hojnosti své. Kochajíce se v malebném tomto obrazu, oživeném na všech koncích vystupující parou, rádi si necháme rušiti lesní tuto idylu vzduch daleko pronikajícím piskotem parostrojů. Neb budičky tyto připomínati nám budou výhody vlastnictví pospolitého, jež rozšířené po veškerém kraji národu možnost poskytne, aby práci, s výrobou surovin se za-nášející, dle potřeby rozděloval, rozličným jejím odvětvím

ta místa vykazoval, která za příčinou klimatických a geognostických podmínek pro ně nejlépe se hodí, a aby udržoval úzké spojení rolnictví s průmyslem, na kteréž dle přirozených podmínek svých jsou odkázány. Síť místních závodů průmyslových a ústavů obchodních, jimiž vlastnictví pospolitě vládnouti bude, rozestřena bude po celé zemi. Jeho závody průmyslové a obchodní s osadami dělnickými, dle soustavy cottage'ské založenými, a s obyvatelstvem dělnickým a úřednickým, těšícím se blahobytu, který zakládati bude podnikatelství po zásadách artělí organisované a zisk mezi podnikatele, dělnictvo a úřednictvo společně, a po zásadě rovnoprávnosti vzájemných služeb rozdělující, budou vesměs vzory pro závody vlastnictví odděleného a nevysychající zdroje národního bohatství.

V pospolitostech a artělích vyloučeno bude nabývání majetku vykořisťováním spolupracovníků; práce stane se jediným pramenem vzájemného se obohacování. Smithův blud o vzniku bohatství národního obohacováním se jednotlivců na útraty všech ustoupí pravdě o bohatění všech prací jednotlivců. Využitkování každé jednotlivé práce ve prospěch pospolitosti a artělí stane se životní jejich otázkou; odvod nejsilnějších mužů na celou řadu let k vojsku a byrokracii považován bude za nejhlavnější překážku jejich zdaru.

K účastenství v zákonodárství a ve vládě povolána práce obmezí zneužívání sil pracovních k činnosti neplodné; k práci neschopné ozbrojence učiní obrany schopnými

pracovníky k činnosti plodné. V chaotickém zmatku odporujících si a zdvihajících se zákonů práva učeného samo se nevyznající úřednictvo ustoupí smírčím soudům a samosprávným úřadům lidu, soudícím a vládnoucím vedle prostého práva vepsaného v srdce muže spravedlivého. Království s pracujícím lidem spojenému nebude třeba ochrany vojska; národu v právo své křesťanskou spravedlnost zavádějícímu nebude třeba římského práva pohanského. Z čistě ekonomického státního ústrojí amerického vojenskému státnímu ústrojí evropskému dnes již hrozící nebezpečí hmotného úpadku bude tím odvráceno. Státní dluhy budou klesati; tlaku daní bude ubývatí; národové si odдыхnou. Povznesením hmotného a mravního blahobytu jejich uveden bude též mezinárodní obchod a jeho právo v koleje spravedlnosti. Národové poznají, že vydržování stálých vojsk jest hlavním zdrojem společné jejich záhuby, a v té míře, v jaké k společnému boji proti přírodě budou se hotoviti, budou též ve vzájemném boji mezi sebou odzbrojovati.

Za účinkování těchto budoucích řádů hospodářských v rámci spisu mého ovšem jenom povrchně nakreslených, a opatření správních na ochranu, vývoj a stálý pokrok jejich podnikaných, bude zmáhati se střední stav počtem, silou i svobodou. Nebude Croesů; nebude proletářů. Blahobyt bude všeobecný; svoboda společným statkem všech. K účastenství v zákonodárství a veřejné správě dospělá nemajetná práce prosadí pomocí aliance s královstvím

uzavřené, že účel státní si podrobí účely stranické, práce bez majetku majetek bez práce, a obecné dobro důležitosti soukromé; a dopomůže hospodářské spravedlivosti k vítězství nad právem silnějšího, v dosavadním hospodářství platným.

A když tento ideal bude dostižen: zavítá v toto »království boží,« o němž, že na blízku jest, první křesťané soudili, a jež lidumilové všech věků člověčenstvu žádali, »věčný mír«?

Nikdy. Spíše lze dokázati:

III. Nekonečnost boje o majetek.

A) Nemožnost zastavení jeho

a) mezi lidmi

α) pro odpor právní

α²) mezi vlastnictvím odděleným a vlastnictvím pospolitým.

Shledali jsme, že první majetek byl vymožeností boje člověka s přírodou, a že boj o majetek započal, jakmile se první člověk na zemi objevil. Dále jsme se přesvědčili, že majetek jest prostředkem k sebezachování a boj o majetek cestou k osobnímu vývoji: ustane-li se v něm ze zbabělosti, nastává vítězství člověka nad člověkem neboli otroctví; ochabne-li se v něm z pověry, následuje vítěz-